NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XII. ČÍSLO 10.

V. ERTL:

NČ. LEDA.

Úvodem dvě poznámky: jednu vlastní a jednu cizí.

V článku Nové umění a nová kritika v Nových Čechách XI (1928), 261 napsal J. L. Fischer tuto větu: »Jestli se pak v tomto směru postuláty marxismu a kapitalismu podstatně kryjí, lze bez nesnází konstruktivismus uvésti v soulad s marxismem, *leč že* v marxistickém pojetí konstruktivismu bude podtržen zřetel k sociální funkci jednotlivých technických výtvorů.« Není zajisté nesnadno poznati, že se výraz *leč že* do této věty nehodí.

Přede dvěma lety upozornil redakci NŘ. p. generál Frant. Veselý, že jsme doporučili v NŘ. VII, 144 spojku *leda* ve větě: »Trest vztahuje se také na zločiny spáchané na bývalém presidentu atd., *leda že* tyto osoby byly své hodnosti zbaveny«, ačkoli prý Mašín v své poslední příručce praví, že se *leda* užívá jen po záporu. Pisatel připojil k svému pozorování pochybnost, že je toto poučení správné, a prosbu, aby se NŘ. o té věci vyslovila.

Mašín v obou vydáních svého Slovníku vykládá opravdu o slovech *leč* a *leda*, že jsou to spojky vylučovací, že se jich užívá p o z á p o r u jako *než* a že *leč* = *leda*. Je možno říci bez dlouhých výkladů už napřed, že je to poučení nesprávné anebo aspoň povrchní. Přece snad nikdo nebude tvrdit, že věta »toho je schopen *leda* blázen« je věta nesprávná proto, že je v ní užito výrazu *leda* po slovese kladném, ani že se věta »nemíval k obědu *leč* hrách« shoduje smyslem úplně s větou »nemíval k obědu, *leda* hrách«. I z příkladů, které uvádí M. na dotvrzení svého výkladu, je každému Čechovi jasné, že ani po záporu není *leda* totéž co *leč*. Píše-li na př. Jirásek: »nevycházela *leda* na rozlehlý dvůr nebo do zahrady«, cítíme dobře, že tím chce říci, že nechodila skoro nebo vlastně nikam; čteme-li však jinde, že nevycházela *leč* v průvodu starší dámy, znamená to, že vycházela a třeba dost často, ale vždycky

jen ve společnosti někoho. Píše-li Gebauer, že »žádný jazyk není bez vlivu jazyků jiných, *leda* je-li od nich úplně odloučen«, je platnost a dosah podmínky zcela jiný, než čteme-li na př., že ta nebo ona hláska se nemění, *leč* je-li nepřízvučná.

Mezi slovy *leč* a *leda* rozdíl tedy j e; to si uvědomuje každý Čech již pouhým jazykovým citem i přes vadný výklad teoretikův. A je mezi nimi rozdíl nejen formální, který se jeví hlavně v tom, že částice *leda* může stávati i ve větě kladné, nýbrž — a to je hlavní — i velmi patrný rozdíl významový. Ukázati, v čem záleží tento význam, je úkolem tohoto výkladu. Případy položené v čelo tohoto článku ukazují, jaký zmatek způsobuje v jazyce výklad nesprávný;*) nejen stírá rozdíly, které si jazyk ve spisech vynikajících spisovatelů vytvořil, nýbrž rozviklává i správné cítění jazykové a budí nedůvěru k výrazům nade vši pochybnost správným.

Posuzuje v ČČM. 1836 (str. 233) čtvrté vydání Nejedlého mluvnice (Lehrbuch der böhmischen Sprache für Böhmen von Johann Nejedlý), napsal Palacký: »Když to pro Čechy psáno, proč ne po česku? Takliž dalece odcizil se sám sebe národ náš, že již jazyku svému mateřskému, *leda* jazykem cizím, naučiti se neumí?« Byl by mohl zajisté napsati také, že se Čechové neumějí učiti česky *leč* cizím jazykem, že se dovedou učit svému mateřskému jazyku *jen* prostřednictvím němčiny (a že by tedy měly býti také mluvnice české), ale každý, kdo srovná stilisaci Palackého s tím, co klademe vedle ní jako jiný možný způsob vyjádření téže myšlenky, cítí zajisté rozdíl mezi obojí stilisací i ono plus, kterého dosáhl Palacký, uživ slova *leda* místo spojky *leč*. Slůvko *leda* zesiluje dojem odporu, který tu Palacký vyjadřuje proti stálému a výhradnímu užívání cizí řeči, t. j. němčiny, v českých mluvnicích pro Čechy, chce říci nejen, že by se takové knihy měly psáti t a k é česky, nýbrž že by se k cizímu jazyku mělo sahati jen v nejnutnějších případech anebo raději vůbec ne. Částice *leda* se tedy liší od partikule *leč* především tím, že je zbarvena citově a že to, co vylučuje, vylučuje s mnohem větším důrazem a vehemencí než pouhé *leč*.

Jak se jeví toto citové zbarvení ve významové stránce výrazu *leda*, která je dnes ustálena, t. j. která zůstává v platnosti i ve výroku proneseném bez afektu? Řekneme-li o něčem, že o tom nevěděl *leč* otec, vylučujeme ze záporného obsahu věty prostě jediný případ. Píše-li však Jirásek o Žalmanově bibli, kterou starému Perlinčanovi úředně zabavili, že »zajisté nikdo nevěděl o jeho bibli, které si uhájil, když všechny jiné knihy mu vzali, *leda* malý Fran-

*) Jiná nepřesnost je, nahrazuje-li Zenklův Rádce věty jako »to musel krást«, které má za nespr., tvarem »to leda kradl«, jako by obě formy znamenaly totéž.

tík« (Jir., Sp. 2, 20), vylučuje se tu*) také jediný případ, ale cítíme dobře, že je to případ zvláštní, výminečný, neboť od malého Františka by se byl Žalman nejméně nadál prozrazení. Tak bývá i jindy. V dokladě z Jiráska výše už citovaném »nevycházela, *leda* na rozlehlý dvůr a do zahrady« je rovněž vidět, že ani tu nejde o prosté vyloučení jednoho případu z řady možných případů, nýbrž o případ zvláštní, jehož vyloučením se rozsah platnosti určitého slovesa skoro nemění (nevycházela vlastně nikam). Takový případ může být vyjádřen i větou. Na př.: Také ho nikdy neslyšíš smáti se, *leda* řekne »hm«, Pravda, Krejčí Fort. 6; mezi lidi Mariján nechodil nikam, *ledaže* jednou za čas v neděli klusával do městečka Rais, Sp. 8, 177 a j.

Jako *leč*, může též *leda* stávati i v takových větách, které jsou záporné jen smyslem. Na př.: Ale nyní *málokdo* sem (na Jivno) zabloudí. *Leda* tak o velikém honu na chvíli Jir., Sp. 6, 47 (tedy málokdy); jinak byl svět zavřen a *málokdo* o něj zavadil; *ledaže* tu ten z městečka se vydal na vandr t., Sp. 23, 13 atd.

Ve všech takových větách tvarem nebo smyslem záporných by mohla místo částice *leda* státi partikule *leč*, ale základní citový přízvuk částice *leda* jeví se v těchto všech dosud uvedených případech tím, že se jí vylučuje a vyjímá ne případ kterýkoli, nýbrž případ k r a j n í. Nevychází-li kdo, *leda* na dvůr, je to krajní možnost vycházky, protože vycházka jen na dvůr přestává býti skoro už vycházkou; řeknu-li o někom, že ho nikdy není slyšet se smát, *leda* že řekne »hm«, je to zase krajní výminka, protože to už ani není smích, nýbrž jeho pouhý surogát, pouhý zvuk, aby nevzniklo trapné mlčení atd.

Ale mezi *leč* a *leda* je ještě další rozdíl, formální. *Leč* je spojka jako *než;* proto se v proudu řeči připojuje těsně k výrazu, z jehož rozsahu se nějaký případ vylučuje; nikdo *leč* ty, neznám *leč* tebe atd. Ale partikule *leda* se spojuje s ostatním obsahem záporné věty v o l n ě, stojí v něm samostatně, a tato jistá samostatnost se projevuje v řeči p a u s o u, kterou se výraz uvedený částicí *leda* odděluje od ostatního obsahu. Na př.: v polích se neozvala píseň, *leda* skřivanova Jir., Sp. 19, 206; práce, v které ho nikdo nerušil, *leda* on sám Mrštík, Poh. máje 139; málokdo sem zabloudí. *Leda* tak o honu (v. výše). A tak vždycky. Proto také v pořádku slov má

*) Mluvím-li tu při *leda* o vylučování, je to termín jen provisorní, aby se výklad v počátcích zjednodušil, t. j. aby se ukázalo, jaký je rozdíl mezi *leč* a *leda* především za okolností aspoň na pohled stejných (po záporu), bez ohledu (zatím) na jiné různosti v užívání obou partikulí. Z výkladu lalšího vysvitne, že po zevrubnějším ohledání těchto růzností n e l z e pokládati částici *leda* za spojku vylučovací, a to ani po záporu.

leda víc volnosti než spojka *leč* n. *než* a může státi i na jiném místě než před výrazem, který uvozuje, je-li naň položen zvláštní důraz. Na př.: stromy nesly ovoce, až se prohýbaly, a planá hruška nic — trpké hrušky *leda* Herben, Do třet. 206; kdo vám dá za holku ještě výměnek? Blázen *leda* či nějaký mrzák Světlá, Kříž 113. Tento formální rozdíl mezi *leč* a *leda* souvisí s dalšími rozdíly mezi oběma výrazy: jednak s rozdílem v syntaktické funkci, která činí z *leda* příslovce, jednak s dalším a zásadním významovým rozdílem mezi oběma výrazy, jehož tato odlišná funkce syntaktická i ona jistá formální samostatnost výše uvedená jsou právě důsledkem.

Tento další a podstatný významový rozdíl mezi *leda* a *leč* jeví se v tom, že se částice *leda* užívá v dnešním jazyce, spisovném i lidovém, nejen ve větách záporných, nýbrž, jak bylo už výše pověděno, stejně často i ve větách kladných. Na př.: stůl a židlice tak uměle vyřezávané, že *leda* v kostelích na oltáři viděti cos podobného Hálek, Sp. (Vlč.) 7, 109; v tom se, brachu, *leda* žert kýs kryje, poesie že by umřela? Neruda, Hřbit. 34; (přiběhl) tak jako chodíval doma, *ledaže* mohérovou čepičku si posadil Rais, Sp. 14, 126; (písař) sedával pod stromem někde stranou, poslal si pro víno a k robotníkům přišel jenom zažertovat. *Leda* když viděl přicházeti vrchního, tu ovšem skočil na nohy, vyhrožoval a klel Herben, Do třet. 18 a p. Také v těchto a podobných větách kladných označuje partikule *leda* jeden zvláštní, a to krajní případ, který se však z platnosti větného obsahu nevylučuje, nýbrž kterým se tato platnost omezuje a zužuje. Její význam v takovýchto případech není tedy záporný a neblíží se významu partikulí *leč, než* jako na pohled ve větách záporných, nýbrž je kladný a bylo by jej možno definovati tak, že *leda* je emfaticky vzmocněné *jen*, při čemž se účinek emfatického, citového vzmocnění jeví právě v tom, že *leda* zužuje obsah větný ne prostě na případ jeden (jako *jen*), nýbrž na případ krajní. Blíží se tedy *leda* v takovýchto větách snad nejvíce německému výrazu *höchstens nur* (Höchstens war es nur Eingeborenen möglich, einen Weg zu finden=cestu mohli najít *leda* lidé domácí), a proto bývá u nás i výrazem *nejvýš* nedost přesně nahrazováno.

A tento význam kladný = *jen* na označení krajního případu, jímž se platnost výroku omezuje, má adv. *leda* i ve větách záporných, jejichž doklady jsme uvedli zpředu. Řekne-li se tedy na př., že někdo nevychází, *leda* na dvůr, znamená to, že nikam nechodí, jenom na dvůr (a to je ta nejmenší vycházka, kterou může udělat), nejvýš jen na dvůr. Je tedy poměr tohoto *leda* (smyslem kladného) k větě záporné týž, v jakém bývá ve větách záporných kladné *jen* v případech takových jako: nic s sebou do hrobu ne-

vezmeš, *jen* čisté svědomí, nic po sobě nenecháš, *jen* dobré jméno Herb., Do třet. 207 (švališerom nic nezbejvalo, *jenom* že museli jít zpátky Hošek, Nář. polnické 152) a p. T. j. výrazy uvedené příslovcem *jen* nebo vzmocněným *leda* tvoří v takových případech (po předcházejícím záporu) samostatný větný celek kladného obsahu; proto jsou od předcházejícího obsahu odděleny pausou, které ve větách kladných nebývá: nic po sobě nenecháš, (necháš) *jen* dobré jméno (ale: necháš po sobě *jen* dobré jméno); nikam nechodil, (chodil) *leda* na dvůr (ale: takové židlice bývá vidati *leda* v kostelích). Z tohoto analogického užívání příslovcí *jen* a *leda* plyne dále, že smysl celku zůstává v podstatě týž, ať je řídící sloveso kladné či záporné, a že záleží jen na vůli a úmyslech mluvícího, chce-li dát celku tvar kladný či záporný, neboť výraz uvedený příslovcem *leda* (jako příslovcem *jen)* je vždycky kladný. Lze tedy říci bez podstatného rozdílu smyslu: »*chodila* leda na dvůr« i »*nechodila* nikam, leda na dvůr«. V obou případech se omezuje platnost kladného výrazu (chodila) na jeden, a to krajní případ (jen tak že na ten dvůr).

Krajnost případu, který se vytýká příslovcem *leda,* jevívá se zpravidla už v samém obsahu takového výrazu a v jeho poměru k obsahu výrazu takto omezeného (nikdo, *leda blázen*) aneb vyplývá z úmyslu mluvící osoby a dochází pak výrazu právě užitím částice *leda (leda kaši).* Krajní případ, na nějž je omezena platnost určeného výrazu, může se jeviti především jako případ objektivně minimální nebo dokonce nicotný. Na př.: mohu vám *leda slíbit,* že budu o blaho obce pečovat podle svého nejlepšího svědomí Světlé, Kříž 297 (to je to nejmenší, co mohu); chasa *ledaže* tak v polévce *lžíci omočila* Třebízský, Blud. duše 56; ke hrobu nedoprovázel ji nikdo, *leda tříleté děvčátko* Hálek, Sp. (Vlč.) 7, 159; (z Máchova spisu národopisného) bohužel! obecenstvu ničehož více podati nemůžeme, *leda předmluvu* Sabina, Sp (Thon) 2, 25; ostatně oboje to gulání má docela stejný ráz, *ledaže* snad *některá bouda* jiná *se přistaví* Havlíček, Sp. (Quis) 2, 29; mlčky stálo dozrávající obilí, *ledaže* v klasech chvílemi *zašustilo* Rais, Sp. 14, 25; oč k večeři požádá, nic nedostane, *leda by se spokojil s nástinem homolky* Paleček 9 (1843), 29. Krajní případ může býti arci i případ objektivně maximální. Na př. a to nedokážeš nikdy, *leda bys* měl v kapse *sto tisíc* Paleček 5 (1842), 32 a j.

Minimálnost, maximálnost případu může se pak jeviti i v rozličných jiných formách. Může jíti na př. o případ zřídka se vyskytující (v místě nebo v čase) anebo o případ krátce trvající. Na př. *leda v kostele na oltářích* viděti cos podobného Hálek, Sp. (Vlč.) 7, 109 (pod. *leda u dvora, leda v Praze* a p.); nová vrchnost málokdy na

Bišofštejn zavítala; *ledaže* některý z nich *na léto* sem přijel Jirásek, Sp. 14, 9 (pod. *leda o honu, leda o posvícení* a p.); jak tu jen ti lidé mohou žít celý rok! Já bych tu nechtěla býti, *leda co růže květou* Němc., Bab. 29 a p. Platnost výrazu může býti omezena na případ nejhorší anebo mluvící osobě svrchovaně nežádoucí. Na př.: moje dítě uvedli byste *leda do neštěstí* Herben, Do třet. 116; kam by nás to přivedlo, *leda do hrobu* Šmilovský, Za ranních 143; dítě včelku o med prosí: »Včelko, dej mi trochu medu!« A ta bzučí z medné rosy: »Panchartovi — *leda jedu!*« Frič, Výbor básní 38; ne, děkuji, nepůjdu, *leda byste mě vyhnali* Zeyer, Sp. 17, 7 a j. Omezující případ může býti představa něčeho bezcenného ať objektivně, či se zřetelem na osobu mluvící. Na př.: (proč nehledáš si službu doma?) »Moh' bych *leda pást,* ale teď v zimě!« Neruda, Studie 1, 86; umírnil svůj přísný úsudek o světě a shlížel s *útrpným leda úsměvem* na malicherné hemžení jeho Čech, Povídky 2, 144; (báseň) zahalena v pestré masopustní třásně, *leda berlou šaška* rolničkovou chřestí Čech, Sp. 4, 8; tady není vidět nikam, *leda ke hřbitovu* a *na hodiny* Rais, Sp. 9, 24; co by se mi mohlo stát, *ledaže* bych od macechy *trochu ran dostal* Němc., Sp. (Laich.) 6, 277; (nedostane-li jíst) na ujmu to jemu nebude, *ledaže trochu ujímání dostane* Paleček 9, 29 atd. Ale také naopak: případem omezujícím platnost výroku může býti v očích osoby mluvící případ velmi vzácný nebo závažný; na př.: ale úředníci se neodvažují vůbec bavit před panem radou, *leda když pan rada udělá vtip* Neruda, Malostr. 43; ženo, dej mně do pokoje lavor, nikoho mně tam nepouštěj, *leda by přišel někdo z úřadu* t. 40 a j. I věc sama sebou indiferentní může býti příslovcem *leda* snížena na věc necennou, nezávažnou a p.; na př.: Zaslechla-li jste něco, byla to *leda řeč o známosti z časů dětinských* Tyl, Rozina 44; já ti odpouštím, že jsi neměl, *leda soucit* pro mne Podlipská, Sp. 5, 339; nového tu nemáme nic, *ledaže sládkovic Běta umřela* Tyl, Kusy 1, 148 a p. Tento znehodnocující účinek má *leda* zajisté i v příkladě citovaném u Dobrovského (Lehrgeb. 1819, 274) z Tomsova Slovníku: »ona se stydí: ano, *leda tebe*«, kde se výrazem *leda tebe* chce říci: ty jsi už ten poslední, koho by se styděla. Mírnější stupeň nehodnosti se jeví v tom, užije-li se částice *leda* na označení posledního členu nějaké řady, který mluvící uvádí jaksi dodatečně, pro úplnost. Na př.: při stavení je chlév na krávy, chlívek na ošípané, otevřená kolna na pluh a vozy, a *leda ještě studně* s váhou a okovem Němc., Sp. (Laicht.) 10, 93. Toho významu asi je *leda* také ve výraze *leda to,* jímž mluvící kvituje nebo uznává dodatečně případ, na nějž sám nevzpomněl a na nějž byl někým jiným upozorněn. Na př.: Vojtěch: Filisko, nebuď mi nevěrná! Filiska: I neboj se, vždyť k nám

žádný nepřijde! Vojtěch: *Leda to!* — ženské jsou tak dlouho jednomu věrné, dokud nepřijde druhý! Klicpera, Div. 1, 212 (Blaník) a t. č.

Krajnost případu se však může jeviti nejen v jeho výminečně malé hodnotě, nýbrž také v jeho nepravděpodobnosti, neskutečnosti, až absurdnosti, zdůrazněné právě užitím partikule *leda*. K tomuto prostředku se sahá v řeči dost často jako k nepřímé negaci. Na př.: (že) se nevrátí ve svůj útulný příbytek, *leda jako* žlutá, nabubřelá *mrtvola* Herrmann, Otec Kond. 164. Zvláště představy blázna, bláznění vyskytují se v této funkci nejčastěji; na př.: Kdo vám dá za holku ještě výměnek? *Blázen leda* Světlá, Kříž 113; dobře věděl, že by abonent musil býti *leda blázen*, aby do divadla chodil již v půl sedmé Kaminský, Bumbrl. 163; roztrhal bych se, ne? *Leda bych bláznil!* Rais, Sp. 8, 6 a č. Nepravděpodobnost může ovšem plynouti i ze situace. Na př.: »ale hoši, jestli pak asi někdo u Nováků zasadí máj?« »*Leda bys jej sám zasadil!*« »Ta by mně vykápla z oka«, pravil zase první Hál., Sp. (Vlč.) 1, 145; »tímhle to půjde snáz«, řekl Armin a podával Leibovi silné kladívko, »*ledaže byste dal přednost čistě rituálnímu odchodu z tohoto světa*«, a podával mu dlouhý — nůž Čapek, Turb. 45. Absurdnost krajního případu může se jeviti i ve formě opaku; částice *leda* zvyšuje pak (jako už v dokladě právě uvedeném) ironický přízvuk takové antithese nebo paradoxu. Na př.: ona již nic neměla, *leda* v hospodě a ve vůkolí nějaké *dluhy* Mácha, Sp. (Vlč.) 1, 148;*) žádné radosti s tím nejsou, *leda trochu pochůzek* Rais, Sp. 14, 93; — z toho (krásného jitra) mladý pán neměl *leda* — *těžkou hlavu* Herben, Do třet. 126; práce, v které ho nikdo nerušil, *leda on sám* Mrštík, Poh. máje 139; — syrob dělati se z něho (z tabáku) nedá, ani lektvař, když je panna bledá, *leda prášek na zuby* Rubeš, Dekl. 1, 48; a proč tedy jsou ty domy a chalupy pohromadě? Nevím věru, *leda snad proto, aby, když jedna chytne, i ostatní lehce shořeti mohly* Havlíček, Sp. pol. (Tob.) 1, 127 a p.

To jsou asi nejčastější, normální způsoby, jak novočeský jazyk spisovný užívá partikule *leda*.**) Odchylky od tohoto normálního

*) Tohoto typu vět s *leda* se užívá rádo k slovním hříčkám, které se zakládají na možnosti dvojího významového pojetí téhož slo a. Na př.: On na ni bere. Ano, leda koště. — Ty toho chytíš (chytá-li někdo něco)! Leda rýmu. A pod.

**) Pro úplnost chci se zmíniti ještě o jednom způsobu užívání partikule *leda*, který možno pokládati také za normální, třeba mám pro něj jen jediný doklad. Je-li dnešní *leda* = *jen* (s rozdílem výše vyloženým), bylo by možno předpokládati podle způsobů, jak se adv. *jen* užívá, také takový případ, kdy je *leda* spojeno s negativním výrokem t ě s n ě, tedy tak, jako když říkáme »nemám *jen* tebe« (s důrazem na »nemám« a s významem = mám i jiné

užívání bývají leda individuální a ojedinělé a vznikají z rozličného odchylného pojetí této partikule. Takovou odchylkou je na př. *leda* s nadbytečným *jen;* na př.: policie trpí nahé krásy *jen leda* na bohyních antických Čech, Hanuman 33. Po předcházejícím záporu vyskytne se někdy *leda* (emfatické) zaměněno s pouhým *leč* (a tedy oslabeno ve svém významu); na př.: kavárník nechtěl ho pustiti, *leda by* dříve zaplatil Lada Niola 7 (spr. by bylo ovšem na př. leda by zaplatil za všechny hosti). Naopak zase místo *leda* (leckdy i s významem takto oslabeným) najde se *leč* ve větě kladné; na př. (takového herce) prostě vyloučí, *leč že* by mohl zahrát úlohy prvních milovníků Proust, Radosti a dny 60 (m. ledaže by, pojímá-li autor tuto podmínku ovšem jako krajní případ). Toho rázu je i doklad z Fischerova článku v čele tohoto výkladu. Konečně z jednostranného pozorování případů s *leda* ve větách záporných vznikne někdy nesprávné (t. j. kusé) pojetí *leda* jako částice vylučovací s významem ‚vyjímajíc, kromě' a přenese se v tom významu do věty kladné; na př.: v 8 hodin zvoní se na mši. Kteří (z chovanců) jsou katolického náboženství, mají, *leda by stonali,* do kostela jíti ČČM 1830, 343 (m. nesmějí vynechati služby boží, leda by stonali). Že tu nevzniká, jak by podle normálního významu *leda* bylo lze očekávati, myšlenka opačného smyslu (mají jíti do kostela jen v tom krajním případě, že by stonali), tomu je zde zabráněno patrně jednak celkovým smyslem celé věty (neboť rozuměti jí tak, jak žádá normální význam partikule *leda,* bylo by absurdní), jednak snad i tou okolností, že je tu *leda* položeno před predikát, jehož platnost by mělo zužovati. Načisto abnormální (a ojedinělý) je případ, který uvádím jen pro úplnost, že *leda* takto pojaté přechází dokonce v předložku; na př.: žádný smrtelník tu obálku (závoj na obraze saidském) smí (!) odkrýt *leda mne* Purkyně, Schiller, Bás. 2, 85.

Správný, t. j. normální význam slova *leda* je možno preci-

---

věci). Takového případu pro *leda* neznám; po předcházející negaci se *leda* vyskytuje jen v takových případech, o nichž bylo vykládáno výše (nechodila, *leda* na zahradu). Ale je možné těsné spojení záporné věty s *leda* před negací, a to za zcela analogických podmínek jako u *jen.* Srovnáme-li větu »dnes není zle, jenom tobě« s větou »jenom tobě není zle«, vidíme, že první věta (s *jen* po negaci a po pause) má smysl kladný = ty jsi jediný, komu *je* dnes zle, kdežto druhá věta (s *jen* před negací a v těsné spojitosti s ostatkem) má smysl záporný = ty jsi jediný, komu *není* zle. A to je případ, který je možný také s adv. *leda.* Obyčejný způsob, v jakém se *leda* užívá při negaci, by byl: dnes není nikomu zle, leda tobě (= ty jsi už ten jediný a poslední, komu *je* zle). Ale u Herbena (Do třet. 621) je tato rozmluva dvou sousedů: »Tak zlé to nejni (s penězi)«, odpíral Mikulička. — »*Leda vám,* nemáte děcek.« Výrok druhého souseda (doplněný: leda vám není zle) má tvar záporný a také smysl výroku je negativní (vy jste snad tak ještě ten jediný, komu *není* zle).

sovati nejen výčtem případů normálních i odchylných, jak jsme právě učinili, nýbrž podle zásad statického jazykozpytu také jinými způsoby, na příklad srovnáním s výrazy významu podobného. U partikule *leda* tedy především s částicemi *jen*, *i* ve větách kladných, s částicemi *leč (než)*, *ani* ve větách záporných. Ve větě »našel jsem jen haléř« omezuje *jen* platnost výroku prostě na jeden případ (= našel jsem ze všeho jen to); ve větě »našel jsem i halíř« rozšiřuje *i* platnost výroku dokonce i na krajní případ (= našel jsem všecko, i to, co má hodnotu nejmenší); ve větě »našel jsem leda halíř« omezuje *leda* platnost výroku na takovýto krajní případ (= našel jsem ze všeho jen to, co má hodnotu nejmenší). Spojuje tedy *leda* významové funkce partikulí *jen* a *i*. Partikuli *jen* odpovídají ve větách záporných partikule *leč, než*, na př. nenašel jsem leč (než) haléř, částici *i* odpovídá částice *ani*, na př. nenašel jsem ani haléř (= nic, ani to, co má nejmenší cenu); částici *leda* s těmito partikulemi lze srovnávati arci jen relativně, protože mají vesměs význam negativní, vylučovací, kdežto *leda* je vždycky kladné a omezovací. Zdá-li se, že se aspoň po záporu *leda* blíží významem částicím *leč, než* (s tím zase ovšem rozdílem, že vylučuje případ krajní), je to jen omyl způsobený tím, že se přehlíží větná samostatnost výrazu s *leda*, projevující se v řeči už zřetelnou pausou před *leda* (nemám nikoho leč tebe: nemám nikoho, leda tebe). Negace výrazu, po němž následuje *leda*, nemá vzhledem k celku popíravého účinku; je paralysována pausou, která ji od *leda* odděluje.

Výslední smysl každého výroku obsahující příslovce *leda* je proto, jak už bylo s počátku vyloženo, nutně kladný, ať je přísudkové sloveso kladné či záporné (mám leda tebe = nemám nikoho, leda tebe). Ale význam *leda*, omezujícího platnost kladného výroku na případ krajní, ne-li dokonce absurdní, projevuje se na afirmativnosti takových vět tím způsobem, že se jejich afirmativní platnost stává minimální, neboli jinými slovy, že se jejich smysl stává skoro negativním, anebo, jde-li o případ absurdní, docela negativním. Řekne-li někdo, že umí leda pást (že neumí nic, leda pást), je to tolik, jako kdyby řekl, že neumí skoro nic; má-li někdo vyhlídku lada na hřbitov, nemá skoro žádnou vyhlídku; chodí-li kdo někam leda o posvícení, nechodí tam skoro nikdy; nešel-li za rakví nikdo, leda tříleté děvčátko, nešel za ní skoro nikdo atd. Někdy to mluvící sám přímo vyjadřuje; na př.: »Podepište,« řekl pan Perkus. »Ne, nepodepíšu,« vzepřela se Vendulka, »leda —«. »Leda?« »Leda by šel Tonda Veselých se mnou. Ale on *nepůjde*, to vám hned povídám« Leger, Vendulka 197. Čím je případ uvedený částicí *leda* krajnější, výstřednější, tím je smysl celku bližší úplnému popření.

Někdy ovšem tento negativní smysl nevystupuje tak zjevně, a to tehdy, když jde mluvícímu spíše o to, aby využil osobitého významu příslovce *leda* k vyjádření toho, že představu, která sama o sobě nemusí býti případem krajním, pokládá za něco nicotného, řídkého a p.; na př. praví-li Čech o své satiře, že místo důtek leda berlou šaška rolničkovou chřestí, nebo píše-li Rubeš (Sp. vyd. Sek., 55) o Lorbeerkrancovic Lízince, že se lišila od jiných dívek »leda tím, že si dávala každý večer vlasy do papírků«*) a p. Svým bezmála popíravým účinkem liší se příslovce *leda* také od přísl. *nejvýše*, s nímž bývá mateno a za něž bývá (i od brusičů, srov. NŘ. 2, 155) dokonce doporučováno. Řeknu-li o nějakém stavení, že stojí *nejvýš pět tisíc*, je to výrok naprosto afirmativní, kladný; ten dům m á cenu a příslovcem *nejvýš* udávám jen horní mez, které by ta cena mohla podle mého mínění dosáhnout. Zcela jiný smysl mají však věty, kde je na místě *leda;* na př.: »ten dům stojí leda *za pětku*«, anebo »ten dům bych prodal *leda za milion*« (je-li zjevno, že stojí kolem pěti tisíc). Neboť jimi chci říci buď, že ten dům n e m á (skoro) žádnou cenu, anebo že bych jej (skoro) vůbec n e p r o d a l atp. Proto se nehodí do věty »stojí nejvýše pět tisíc« *leda* (je-li míněna vážně), jako se nehodí v dalších dvou větách *nejvýš*. Popíravý účinek příslovce *leda* jeví se arci nejpatrněji, je-li výrok omezen na případ absurdní: *leda blázen* je nikdo, *leda po smrti* je nikdy; mít *leda dluhy* znamená nemít nic, jíst z moučných jídel *leda jitrnice* znamená nejíst žádné moučné jídlo atd. Kdybychom tedy obsahy vět, na nichž jsme ukazovali rozdíly mezi *leda, jen, i, leč, než, ani*, chtěli uspořádati podle míry afirmativnosti obsahu, dostali bychom tuto řadu: našel jsem *i haléř*, našel jsem haléř, našel jsem *jen* haléř (= nenašel jsem nic *leč [než]* haléř), našel jsem *leda haléř*, nenašel jsem *ani* haléř.

Podle všech těchto výkladů můžeme tedy, vzhledem k podnětu, z něhož vyšel tento článek, shrnouti svůj úsudek takto: Mezi výrazy *leč* a *leda* je v nč. významový a syntaktický rozdíl, a to značný.

---

*) Se stanoviska psychologického (a i stilistického) zdálo by se odůvodněno, že se záporné formulaci (nemám, leda) dává přednost v takových případech, kde mluvící má skutečně na mysli stav negativní (nemám, leda tenhle haléř = nemám skoro nic), kdežto ke kladné formulaci (mám leda) že se sahá v takových případech, kde jde mluvícímu o vyjádření nepatrnosti nebo nehodnotnosti nějaké představy (mohu ti to leda slíbit = to mohu, ale to za mnoho nestojí). Ale na skutečných dokladech tento rozdíl přesně provedený pozorovati nelze. Že ovšem negativní forma v mnohých příkladech má důvod v psychologickém pochodu myšlenek — nejprve negativní nápad (nemá nic) a pak dodatečná jeho (vlastní nebo cizí) korektura (leda ty ruce) —, o tom ovšem není pochybnosti a také rozčlenění myšlenky (nemá nic — leda ty ruce) na to ukazuje.

Leč je spojka záporného smyslu (= *než);* stává jen po předcházející negaci, jejíž platnost ruší vzhledem k případu jí uvedenému (nemám leč tebe = mám jen tebe); má tedy význam prostě vylučovací. *Leda* je příslovce smyslu kladného; stává stejně často po výrazech kladných jako záporných a jeho význam je omezovati platnost nějakého výrazu, bez ohledu na to, je-li vyjádřen formou kladnou či zápornou, na jeden případ, a to krajní (mám leda haléř = nemám, leda haléř = všechno, co mám, je pouhý haléř); *leda* je tedy citově zbarvené a vzmocněné *jen* s platností omezovací. Smysl větného celku obsahujícího *leč* je vždy a určitě kladný; smysl větného celku obsahujícího *leda* je zpravidla skoro záporný, ne-li docela. Spojka *leč* se připojuje k příslušnému zápornému výrazu těsně, spojka *leda* volně, takže tvoří s výrazem jí uvedeným samostatný větný celek; jen v kladné větě je spojení *leda* s ostatním obsahem těsné.

Takový je usus dnešního spisovného jazyka, v němž se obráží ovšem i usus řeči lidové aspoň ve stř. Čechách. Sledovati historicky významový vývoj tohoto *leda* zpět do minulosti je úkol nesnadný pro nedostatek zpráv a dokladů o tomto jeho významu z doby starší, než je 19. století. Jungmann nemá dokladů pro nč. *leda* omezovací, leda z usu lidového (neviděl jsem ho nikde; tu aspoň není, leda by snad v koutě byl; leda to =ausser das, leda dnes = ausser etwa heut); nejstarší jeho dva literární doklady (z Rosova slovníku a z Pitrova Zákona sv. Benedikta 1760) nesahají nad sklonek 17. stol. a nejsou ani tak výrazné, aby z nich bylo vidět, že jde o *leda* v dnešním slova smyslu, zvláště když Jungmann sám, právě asi pro nedostatek dokladů, nevidí tu v *leda* víc než *leč, vyjmíc.* Ani Zikmundova Skladba, která věnuje velmi mnoho pozornosti a místa užívání spojek (mezi nimi i spojkám *leč, leda)* a která čerpá doklady i z jazyka 17. stol., nezná ještě *leda* ve významu dnes běžném. A ovšem ani ze staré češtiny, jíž rozumíme češtinu do 15. stol., dokladu takového není.

Stará čeština měla sice partikuli *leda* (z le-da), ale užívala jí v jiném smyslu, než jí užívá jazyk dnešní. V stč. byla to spojka účelná nebo podmínečná a užívalo se jí v takových případech, kdy se mělo vyjádřiti, že se něco děje jen za jedním výhradním účelem nebo s jednou výhradní podmínkou (základ obojího významu je v *da* přácím). Na př. píše (u Geb. pod *leda),* že se mnozí lidé nestarají o to, co bude potom (po smrti), a žijí, »leda vyzaháleli čas po času lecjak« (= jen aby čas nějak zabili); nebo (Zjev. sv. Brigity): nedbají, že ovce hynú, leda oni svú vuoli jměli (= jen když oni žijí, jak se jim líbí). To je pro češtinu původní a vlastní význam spojky *leda,* neboť odpovídá významu jednoduchého *da,* jak

je známe z jiných slov. jazyků; jenom, jak se zdá, zkřížilo se toto *leda* už v stč. patrně s jinou účelovou spojkou, *by, aby,* jak viděti z toho, že sloveso urč. má vždycky tvar příč. min. činného.*) Význam ‚jen aby, jen když' je patrný také ve složeninách jako *ledakdo* (= jen když někdo), *ledaco, ledajaký* a p., které tím nabývají významu zájmen neurčitých (= ať je to kdokoli a p.) s odstínem snižujícím. V této funkci a v tomto významu splývá *leda* se starším *lec-* z pův. *le-č-si* (v. Zubatý v ČMF. 2 [1912], 97 n.), které je rovněž součástí souznačných složenin *leckdo, lecco, lecjaký* a p. Podle zájmen *ledakdo, ledajaký* a p. tvoří se pak porůznu i jmenné složeniny snižovacího významu jako *leda-chlap, leda-umění* (uměti včas mlčeti není leda umění Mudrosl. 76), *ledařeč* a p.**) Toto *leda* ve výrazech jako *ledakdo, leda-umění* vrhá pak svůj snižující stín i na spojku *leda,* takže věty jí uváděné vyjadřují velmi často přání nebo účel nicotný, minimální a bezcenný. Na př.: všecko šlo, *leda nestálo* Němc., Sp. 3, 136 (= jen aby); dělá to, *leda bylo* (odtud adv. *ledabylo,* adj. *ledabylý* atd.) a p.; velmi často se nicotnost vyjadřuje opakováním téhož slovesa, na př. učil se, *leda učil* Mudrosl. 216 (»tak k nám někdy přijďte«, zval, leda zval, mladý Vorel Rais 14, 90 a j.). Toto stč. a původní *leda* z dnešního jazyka spis. mimo zájmenné složeniny však vymizelo a také v jazyce lidovém se drží většinou jen jako archaismus omezený na jistá ustálená rčení a jejich nahodilé imitace.

Naše novočeské *leda* je jiného významu než toto stč. *leda,* jehož jednotlivé zbytky potkáváme sem tam v dnešním jazyce a od něhož se dnešní *leda* liší velmi výrazně svou platností omezovací. Ale přes to by bylo nesprávné domnívati se, že mezi oběma *leda* je spojitost jen formální, zvuková. Jeť ve významech obou tolik prvků společných nebo aspoň analogických, že v nč. *leda* nemůžeme neviděti potomka *leda* staročeského, i když některé jeho význačné rysy nejsou po otci. Oba výrazy mají význam kladný, oba vytýkají

*) Po *leda* nebývá v č. nikdy žádný tvar slovesa *jsem;* má-li býti sloveso ve větě jím uvedené v jiné osobě než v třetí, připojuje se k příčestí jen osob. zájmeno; leda ty nás popudil Tkadl. 41 (= jen abys . . .); leda my kůži měli Ctib. Tovač. u Zikm. (= jen abychom). To lze vysvětliti právě tím, že se obě spojky, *aby* i *leda,* identifikovaly.

**) Skutečných ustálených složenin toho způsobu není; jsou to i v jazyce lidovém většinou příležitostné improvisace (srov. u Zátur. 162: do ledabrucha, ledahuby — ledastrova), v jazyce spisovném pak často strojenosti jednotlivých spisovatelů (ledakritik a p.). Proto také srůst obou členů není tak pevný jako u jiných komposit; někdy bývá předložka před složeným výrazem (za leda příčinou u Jungm. z Komen., k leda hlasu ptačímu t. z Kramer. výpisků), jindy mezi oběma členy (povstane člověk leda k hlasu ptačímu Kral. Kaz. 12, 4 s výkladem »i k nejmenšímu šustu aneb zpěvu ptačímu se probudí« a p.).

ze všech možných případů jen jediný (stč. = jen aby, jen když, nč. = jen v tom případě a p.) a krajní (stč. pracuje, leda neumřel — nč. přijdu, leda bych byl blázen), u obou se projevuje zbarvení znehodnocující. Pro příslovečně omezovací význam nč. *leda* musíme však hledati předka, ne-li dokonce předky, jinde. Je to nepochybně partikule *leč* a příbuzné s ní významem *jen,* na jejichž podobnost s nč. *leda* bylo ukazováno již dříve. Křížení partikulí *leč* a *leda,* které se vykonalo mezi nimi v jejich funkci předponové*), mohlo se snadno rozšiřovati i na jiné funkce, zvláště když i v těchto jiných funkcích jistá podobnost významová (nepustím tě, leč mi požehnáš = *jen* jestliže; pracuje, leda neumřel = *jen* aby . . .) takovou záměnu mezi *leda* a *leč* a dále pak i *jen* podporovala.

Je tedy nejspíše podobno pravdě, že se ve významu novočeského *leda* zkřížily významové rysy stč. spojky *leda* s příslovcem *jen,* při čemž *leč* mělo funkci prostředníka.**) Vykládati nč. *leda* jen ze stč. *leč* významu positivního nezdá se dobře možné, neboť do té doby, kdy se *leč* s významem ‚jen' vyskytovalo i ve větách kladných, historie dnešního *leda* nesahá. Vyložiti přesně a podrobně, jak se tato fuse partikulí *leda, leč* a *jen* krok za krokem dála, nebylo úkolem tohoto článku a nebylo by ani dobře možné úkolu tomu učiniti zadost. Novočeské *leda,* jak už dříve bylo naznačeno, zrodilo se někdy v 18. století, a to je doba, o jejímž jazyce víme jen o málo více než nic.

ANDĚL, MANŽEL.

Kdekterý brus, kdekterá mluvnice dávno učí, že se tato jména správně mají skloňovati podle tvrdého vzoru ‚chlap' a že tedy správný tvar 5. p. je *anděle* (staří lidé si snad ještě vzpomenou, jak na obecné škole zpívávali píseň »Anděle boží, strážce můj . . .«), *manžele,* ne *anděli, manželi,* jak se obyčejně říká i píše. Nic naplat, říká se tak i píše dále, a snad přijdou časy, kdy se mluvnice poddají a budou učiti, že to jsou, jak říkají mluvnice latinské, heteroclita, jména různosklonná, tvořící své pády podle různých sklonění, a mluvnice vědecké se spokojí pouhým výkladem, že 5. p.

*) V Rokycanově Postile (ve vyd. Šimkově) I, 94 je dokonce i složenina *leci-mnich* s týmž pejorativním významem, jaký je v *leci-kto* a p.; ve variantách je za to ‚lecjakýs mnich'. Z

**) Dnešní jazyk lidový nezná už partikule *leč,* nýbrž nahrazuje ji partikulemi *jen, než,* často bez rozdílu (mám jen to = nemám, jen to = nemám než to = mám než to). Protože pak také staré *leda* (= jen aby) z řeči vymizelo, pochopíme tím snáze míšení těchto partikulí *(leda, leč, jen)* v době, kdy se přesný význam původního *leda* a *leč* začal vytráceti z povědomí.

anděli, manželi vznikl napodobením tvarů *příteli, pane učiteli* a p. Ale nikdo ještě neříká »U zlatého anděle, od pana Anděle, od manžele« atd., slova ta mimo 5. p. skloňujeme stále správně (1. p. mn. č. *andělé, manželé* má oporu také v tvarech jako *křesťané, židé)* a sotva kdy je budeme skloňovati jinak. Jen 7. p. mn. č. od nedávna tvoří novou odchylku; zvláště p. t. páni novináři začínají psáti čím dále, tím vytrvaleji *s manželi, mezi manželi (s anděli* a p. jsme ještě neviděli, asi proto, že o nebeských andělích málo mluvíme a slovo *anděl,* kde znamená tvora pozemského, je zpravidla singulare tantum, má anebo aspoň správně míti má jen číslo jednotné). Je to ovšem jen odchylka na papíře, protože vyslovujeme stejně, ať píšeme *manžely* či *manželi;* ale tím je zbytečnější, a měli bychom se umoudřiti a psáti, jak se u nás psalo vždy od té doby, co lišíme *y* a *i, s manžely, mezi manžely* atd.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jan Petrus, *Jásavé barvy.* Knihovna pro mládež Sad. Svazek 16. V Praze 1928. Státní nakladatelství. Str. 80. Za Kč 4.60.

Knížečkám tohoto druhu se věnuje zpravidla málo pozornosti v kritice literární a hledí se na ně víc se stanoviska výchovného než uměleckého. Pro nás mají tu zajímavost, že z nich poznáváme, na jakých vzorech se formuje jazyk příštích generací a jakými cestami vnikají rozličné jazykové anomalie dnešního knižního jazyka i do řeči lidí, kteří neprošli, leda školou obecnou a jejichž styk s literaturou je velmi malý.

Knížka, o níž zde referujeme, vyličuje tři rušné a památné události z posledních let našeho národního života, promítnuté dušemi dětskými, den osvobození národa, předposlední sokolský slet a vítání pana presidenta vracejícího se do Prahy. Historika těchto let by snad zajímalo, jak rychle se vytrácí z paměti sled událostí. Děti na venkovské škole, přisahajíce »v prvý den Svobody své vlasti« věrnost republice, zpívají už obě naše národní hymny a projevují úctu vlajce československé, jako zase přijíždějícího Osvoboditele vítají už »řady legií«.

Vypravování autorovo je proniknuto vroucím, až extatickým vlastenectvím a jedinou snahou roznítiti i v duších dětských lásku k vlasti, k národu a k jazyku mateřskému. Proto tím trpčeji pocituje čtenář, vidí-li, jak totéž pero, které učí milovat národ a jeho řeč, vštěpuje do vnímavých dětských duší chyby a nesprávnosti, které jsou stejným hříchem proti jazyku jako neúcta k němu, a jak

rozrušuje správný a přirozený jazykový cit svých nezkažených dosud **čtenářů.**

Jsou tu chyby z neumělosti, ale ještě více chyb ze strojenosti. Tak čteme tu na př.: co ony *umí* 18 m. umějí; *svojí* práce 18 m. své; *svojich* srdcí 78 m. svých a p.; měli *ho* (kroj) 21 m. jej; *jich* pentle 38 a j. m. jejich; taký lomoz, *jenž* 73 m. jaký; či *by* sem jinak *přijeli?* 50 a j. m. by byli přijeli; *lidé* po ulicích jako v úle 24 m. lidí; Alice, *dceř* jeho 73 m. dcera; *perutě* 11 a j. m. peruti (anebo křídla pro toho, kdo neumí skloňovati *peruť*); *k* všemu 53 m. ke všemu; *z* štěstí 18 m. ze štěstí. Strojenost je psáti *rozstírá* 11 m. rozestírá; *chtě nechtě* 31 m. (spr.) chtěj nechtěj; strojené (a nespr.) jsou jmenné tvary *směšny* 22, (košile jsou) *prosty* 31, (Hradčany hleděly) *tichy, mlčelivy* 33 a p. m. směšné, prosté, tiché, mlčenlivé a p.; strojený je gen. (Američané neskloní) *vlajky* 11 m. vlajku a dokonce nespr. ve výraze »nemám *pravdy?*« 17 m. pravdu; nikdo neříká »to není *maličkosti*« 46, nýbrž maličkost. Spis. čeština nezná tvar upřadené 5, nýbrž upředené, ani blesklo (tam na časy) 63, nýbrž blýsklo a p. Snad z nějakého strachu před nesprávností vynechal autor ukazovací zájmeno ve vypravování, jak děti, zapěvše sokolskou píseň, teprv poznaly, »kolik je v prosté písni krásných podnětů« 9 m. co je v té písni . . . . anebo ve větě: (o sletu dětem pršelo), než vám nevadilo 44 m. to nevadilo.

Spisovatel nezná dobře význam některých českých slov, jichž užívá (a o jejichž správném obsahu by ho možná poučil i leckterý z jeho dětských čtenářů), anebo aspoň přesně jej nedomýšlí. Píše na př. o dřevěném *roubení* kol železné dráhy (t. j. kolem trati) 69 m. o plotu, hradbě a p.; praví, že dělníci mají srdce v *plecích* 58 (což je anatomická anomalie); těší se, že p. president je z dobrého *kořání* 71 m. z kořene; *najedenkrát* 13 (45, 47 a j.) mu značí pojednou, z ničehož nic (ale najedenkrát, zcela bez říkání zazpívaly hymnu) a pod.; *naráz* (jen naráz vše tichne, na krátký okamžik) 54 je m. na chvilku (naráz = jednou ranou); *rovnou* (= bez oklik a bez okolků) mate se se »zrovna« (duše překypuje rovnou ideály 32 m. zrovna překypuje), *živobytí* s životem (někdy v živobytí ožijí najednou smyšlené pohádky 31), *znásobiti* se zmnohonásobniti, zmnožiti (ta víra sílu jich znásobí 63); nevím, co bych si měl představiti (nebýti kontextu) pod *vozovou silnicí* 70 (je to vozová dráha mezi chodníky), ani jak si představiti hlavy *opršalých tváří* 59, vím-li že opršalý = opadalý, opadaný. Autor, který váží svá slova a nechrlí je bez myšlenek jako politický řečník, jistě nenapíše jako náš autor, že v tom *plamu (!)* se chvěje divný *oheň* 54, že nechceme revoluci, ale *postupný* pokrok 20, že pod čely *hárají*

vznešené myšlenky 58 (hárá oheň, obrazně láska, nadšení, pomstychtivost a pod. city), že vzduch je *schopen* i opíti 33 (m. je s to, může, dovede), že p. president opustil *prahy* Hradčan 39 (neboť jednotlivec opouští vždycky jen práh svého domu, i kdyby jich ten dům měl třeba padesát) atd.

A i tu, ve volbě výrazu, hřeší spisovatel, ba více ještě, strojeností. Aby strhl do svého nadšení i srdce a duše svých malých čtenářů, líčí a popisuje události větami plnými vzrušení, výkřiků obdivu, básnického vytržení. Citoslovce se střídá s citoslovcem, všechna se vystřídají, *ej, och, ach, eh, vivat,* až do toho *evoe,* jímž nadšení Pražáci vítají (54) jako o bakchanáliích francouzské gymnasty; autor, překypuje nadšením, nespokojí se prostým *kdo, co* a p., nýbrž zná skoro jen důrazné *kdože, cože, číže, jakže* a p.; nestačí mu *tak,* nýbrž pracuje jen s *tolik* (zpívali tolik výrazně 9), a kde potřebuje slova *tolik,* říká *tolika* (tolika tleskají 27 a j.). Všechno je *rozkošné,* československá vlajka je rozkošná 11, písničky jsou rozkošné 31, sokolové jsou rozkošní 40, gymnasté jsou rozkošní 55 atd.; tramvaje jsou *nekonečně plné* 25, spousty lidí jsou *bezměrné* 37, pera italských legionářů jsou *předlouhá* 70 atd. Snaha po výrazu svátečním, vybraném a básnickém zavádí pak autora k strojenostem. Kde všichni říkáme »nepřebraný«, píše *nepřeberný* (takové množství nepřeberné lásky 64), za jiskrné zraky klade raději *jiskrnaté* 55; ruští legionáři nemají vysoké, chlupaté čepice (tomu by děti přece rozuměly), nýbrž *kožešinné* 70, jako zase Hanáci nemají široké gatě, nýbrž *širé pantalony* 60. O sletu panuje *nepočasí* 24 m. nečas, Pražané vítají *Belgy* 54 místo Belgičanů. Valaši jsou pěkně *vykřtaltění* 59 (což děti jistě dobře pochopí), lidé *pozírají* k nádraží 72, odevšad zaznívají *hluky* radosti 77; děti volají na umírající matku: »Nesmíš *mříti*« 64, a obdiv nad cvičící mládeží vynucuje autorovi zvolání: kdož neupřel by *v touze minula* na vás svých očí! 43 atd.

S touto hledaností výrazu, která vybočuje nejednou, jak vidět, do nepřirozenosti, ve špatném souladu jsou výrazy velmi otřelé a někdy i pochybné ráže novinářské: ten okamžik byl *vyhrazen bezpodmínečně* jen páně učitelově řeči 15; děti (školní) musí býti toho pamětlivy, že budou musit jedenkrát jako muži *po případě* ženy hájit svobodu 17; učitel dodal *v usmívání* 16 (m. usmívaje se, s úsměvem); v očích dětí byla *živelná* radost 17; hned *nato* 16 (m. potom); cvičení *neztratilo na živosti* 18 (m. nepozbylo jí); snaha sokolská nepodlehne *dobové tísni* 19; co jsem řekl chlapcům, to *platí* také vám 22 (m. to se týká vás); pole *patřičně* označená 28 (m. náležitě); chlapci kráčejí ulicí *do sebe zavěšeni* 40

(m. vedouce se pod paží); čas od času se objeví standarty *té které* župy 42 (m. té neb oné a p.) atd.

Snad nejstrojeněji působí autorova snaha po básnickém výraze v jeho slovosledu. Spisovatel jako by žil ještě v klamu některých našich starších básníků, že čím rozházenější je pořádek slov, tím je v něm víc poesie. Velmi se mu líbí známý typ »lesů pán«, ne ovšem proto, proč se líbil Máchovi, ale proto, že je to jinak než v přirozené řeči; a tak čteme do omrzení: *v dětí kruhu* 10, *národa svého svobodu* 16, *pokroku heslo* 20, rozkošné *písniček tóny* 31, *tónů proudy* 38, v každičkém *vzduchu zachvění* 50 atd. Ale i jinak přehazuje a přemítá autor slova co nejnepřirozeněji. Chce-li říci, že na sletu budou mít děti svůj zvláštní den, napíše: je ujednáno, že den dá Sokol české mládeži 16; chce-li říci, že počátek průvodu byl oznámen dělovým výstřelem, napíše: a dělový výstřel počátek průvodu najednou vyznačí 51. Takových pokroucených vět a výrazů je bez počtu: vysoké pylóny hrdě vchod hlídaly 23; za roh zabočili 40; hoří v zlaté záři velebné Hradčany; též sem k Libni hledí 39; ani, hoši, nevím vám 33 (každý chlapec přece řekne: ani vám, kluci, nevím); však čas byl taky, vždyť 41 (m. však byl také čas); do smrti by takto cvičit sobě přáli 38; v Praze po nábřeží mladí muži chodí, tož Rejhan s Vitoušem 66; a kráčeli Příkopy, Celetnou, podle radnice, smutné Staroměstské 42 atd. atd. I ten Jan Žižka propadl této manii autorově a změnil se v Žižku Jana (12, 13), jako by ho byl autor vypsal z třídního katalogu.

Jak mohou mluvit děti vychovávané takovouto literaturou? Jaký zmatek, jaký nepořádek, jaká anarchie musí vzniknout v jejich přirozeném jazykovém cítění! Je škola a literatura ji doplňující k tomu, aby děti ještě odnaučovala tomu, čemu se aspoň doma naučily? Podle některých známek se zdá, že je autor z Moravy. Ale z toho krásného, jadrného jazyka, který žije v moravských nářečích a jistě i v jeho moravských dětech, nedovedl vytěžit v své knížce nic, leda že napsal sem tam (a to ještě ne vždy vhodně) všeci m. všichni, kapečku m. kapičku, hore m. nahoře, děvčince m. děvčata, či m. zdali a hlavně že zaplavil své vypravování takovou spoustou *tož*, tak nevhodně a i nemoravsky užitých, že i nejfanatičtějšímu Moravanovi by z toho musilo být nanic. Skoro na každé stránce čteme nejen takové »*tož* nebude pěkně?«, ale i takto: prostý je kroj českých, *tož* sokolských dětí 22; šli do Troje, *tož* do musea 41 a pak po mostě, *tož* po Manesově 42; tvář jeho (presidentova) zářila, *tož* uspokojením a pozdravil děti on — *tož* muž veliký 46; defilují před radnicí, *tož* na Starém městě 57; jely vozy... pomalu a klidně na gumových kolech, *tož* automobily 71. Někdy i hustěji: prapory vlály, *tož* červené, bílé a modré, *tož* vlajky 69;

tož z veliké úcty k presidentu otci, *tož* k Masarykovi a z úcty k své vlajce, *tož* československé, právě u té vlajky, *tož* československé zde přisaháme 13; a tak i po letech ... *tož* ta naše vlajka, *tož* československá, svítila jim v cestu: bílá — rudá — modrá, *tož* barva svobody, lásky a věrnosti 14. Dost?

Ubohé naše děti, tož československé! V. N.

DROBNOSTI.

BRZSKÝ, HEZSKÝ, FRANCOUZSKA? Některým našim spisovatelům i nespisovatelům se nesmírně zalíbilo v koncovce *-ský*. Protože píšeme správně *francouzský*, což je slovo od jména *Francouz* odvozené koncovkou *-ský*, píší tak, i kde takové koncovky není a nikdy nebývalo, místo správného *-zk-: hezský* m. *hezký*, *brzský* m. *brzký*, *v brzsku* m. *v brzku*. V nejnovější době přibývá k tomu v novinách *Francouzska* m. správného *Francouzka*. Říkáme a píšeme *španělský*, ale *španělka* (hůl, španělská chřipka) a *Španělka*, *pohanský*, ale *pohanka* atd., vidíme tedy, že se ženské jm. podst. tvoří koncovkou *-ka* od základního slova *Španěl*, *pohan* atd., že nemá spojení s příd. jménem na *-ský* (pod. říkáme i *židovský*, ale *židovka*, ne *židovska*); říkáme a píšeme také *český* (z *češ-ský*), ale *Češka* (t. j. *češ-ka*, s š, protože se *ch* změnilo v š před měkkým jeřem, kterým koncovka *-ka* pův. začínala), ne *Česka* (což by bylo vzniklo z pův. *češ-ska*). A stejně je u jména *Francouz* příd. jm. *francouz-ský*, ale podst. jm. ž. r. *Francouz-ka*.

HUSNÍK (F. H.). Slova s koncovkou *-ník* (jež svými prvními počátky souvisí s konc. *-ný*) odvozená od jmen zvířat znamenají buď místo, kde se ta zvířata chovají, anebo osoby, které se jimi zaměstnávají (je chytají, chovají, pasou, prodávají a p.). Tak na př. *rybník*, *kurník* (chlévec na kury = slepice; v Praze a na př. v Kutné Hoře býval Kurný trh, jako jsme v Praze mívali a posud máme Ovocný, Uhelný, Zelený, spr. Zelný, Vaječný trh), *holubník* (lat. columbarium; pův., podle nejstaršího nám známého dokladu v Ezopu z r. 1557, str. 260 Truhl., snad na půdě domu; holubníku v známém tvaru báňovitém se říkalo spíše *báně* n. *baňka*, ale v Plané n. L. jsme slyšeli slovo *báň* i o holubníku nebáňovitém, na domě). *Husník* by tedy mohl býti pův. chlévec na husy; pak by bylo příjmení toho znění pův. snad posměšnou přezdívkou po nějakém malém stavení, jako *Chalupa*, *Chaloupka*, *Stodola*, *Bouda* a p. Jméno zaměstnání je na př. *ptáčník*, v době starší i *holubník* = holubář (columbarius, v lat.-č. slovníčku z r. 1378, jejž vydal Flajšhans ve Věstn. Č. ak. 1928; snad jako příjmení, ale spíše jako obecné jméno zaměstnání je čteme v Tomkových Základech k r. 1397). Slovo *husník*, zase asi spíše jako jméno zaměstnání (čteme v tom smyslu také na př. o husácích, kachnářích, kokotářích, v. Winter, Děj. řemesel a obchodu v XIV.

a XV. st.) je doloženo v seznamu poddaných kláštera strahovského v urbáři z r. 1410, zachovaném v opise o něco pozdějším; a z něho asi nejspíše vzniklo i příjm. *Husník.*

HÝNA (E. B.) je pův. nejspíše domácký tvar křticího jména Hynek (= Jindřich, něm. Heinrich atd., teprv asi od 18. st. též Ignác), který se stal příjmením jako Jíra = Jiří, Bárta = Bartoloměj, Kába = Gabriel, Kouba, Kuba = Jakub a p. Stejného původu jsou asi příjm. Hejna (s lidovou výslovností *ej* z *ý*), Hyna (zkrácením jako Kuba v. Kúba, Kouba).

PRÉ (E. B.). O lidech, kteří dovedou užíti svobody, když jsou bez dozoru (na př. o čeládce, dětech a p.), říká se »kocour není doma, myši mají pré«. Je to vl. lat. předložka *prae* ‚před, napřed', která se k nám v tomto významě dostala snad německým prostředím. V němčině je doloženo rčení ‚das Prä haben' r. 1650 s významem ‚býti ve výhodném postavení před jinými (míti něco napřed)'; v něm. románě jsme čtli na př. mínění lékařovo o výhodě, již před jinými má portretista podrobnou znalostí lidského těla (»das kann von Vorteil sein ..., es gibt entschieden ein Prä«). Význam přednosti před stavem nějak ve volnosti omezovaným se u nás změnil ve význam libovůle, svévole. Slováci říkají v témže smyslu »myši majú ľahostaj, ľahosť« (= volnost dělati, co chtí).

RÝSEK (F. K.). Proč se podle Pravidel nemá psáti *rejsek*, jak se psávalo? Asi proto, že *ej* v tomto slově sotva může býti co jiného než obměna původního *ý*, jež náš dnešní spisovný pravopis zachovává. Slovo *rejsek*, kterým náš přírodopis označuje malé hmyzožravé ssavce, zevnějškem podobné myším, sotva je co jiného než zdrobnělý tvar jména *rys;* starých dokladů neznáme, do přírodopisného názvosloví je zavedl Presl, ale sotva to je jen jeho výmysl. Ve znění *ryjsek* je čteme u J. F. Hrušky (Z pamětí děrečka včalaře, 1926, 105); snad nám pošle někdo z lidové mluvy doklady i odjinud. *Rys, Rýsek* (později Rajsek, Rejsek) je staré příjmení, na př. v Praze doložené již od 14. st. Víme ovšem také, že bakalář Matěj Rajsek († 1506), z největší části tvůrce pražské věže Prašné, toto příjmení dostal, »že uměl pěkně rajsovati«; ale Tomkovy Základy znají i Rýsky uhlíře a sedláře, kteří (sami nebo jejich předkové) měli asi příjmení spíše podle jiných vlastností (na př. pro dlouhý špičatý nos). — Jiné slovo je *rejsek* Kott, Přísp. 1, 337 (Baar 2, 230; 233; 235; 236), *rejska* Kott t. 2, 271 o velikonočních vejcích. Patří ovšem k slovesu *rejsovati, rýsovati* (jež samo pochází z něm. *reissen*), a kdyby vniklo do jazyka spisovného, mělo by se také psáti s *ý*.

SOBOTA (K. L.). Jména místní, jejichž základem je jméno některého dne (býval to den tržní), jsou rozšířena i na území českém. Na př.: *Sobotka* a *Sobotice* (u Čes. Dubu), *Úterý*, něm. Neumarkt (u Bezdružic na Plzeňsku), *Středka*, zdrobnělina ze *Středa* (u Volyně), *Pátek* (u Loun, a druhý u Poděbrad), *Neděliště* (u Hradce Králové). Mýlí se tedy Škultéty (Slov. Pohľ. 1928, str. 327, tvrdí-li, že o příbuznosti nebo někdejším sousedství Slo-

váků se Slovinci svědčí mezi jiným i osady nazvané podle jmen dní, *Pondelok* (v Malém Hontě), *Streda, Štvrtok* (na Spiši), *Sobota* i *Nedelište, Sobotište,* a že takovýchto jmen není nikde jinde v Slovanstvu než u Slováků a Slovinců. Naopak, takováto jména se vyskytují stejně na území českém jako na území slovenském, jsou svědectvím, že ve způsobu pojmenovávání osad jsou shody mezi námi i Slováky, a novým důkazem naší obapolné příbuznosti a původní jednoty.

STOKLASA (L. S.). O tom, jaká je správná forma některého příjmení, nerozhoduje jazykověda, nýbrž zápis v matrice a způsob, jakým dřívější nositelé toho jména a jejich okolí je vyslovovali nebo psávali. Osobní jména *Beně, Benč, Bentsch* a p. jsou zajisté jen obměny (mohlo by se říci zkomoleniny) jména *Beneš,* a přece není možno bez úředního řízení žádati, aby se *Beně* nebo *Benč* psal *Beneš* atp. Jméno *Stoklasa* je původem jméno obecné (apelativní); podst. jm. *stoklasa* znamená rostlinu Bromus secalina (Roggentrespe). Jmen osobních takto vzniklých je hojnost (Ječmen, Pšenička, Jetel, Kopřiva, Řeřicha, Rokyta a p.). Podst. jm. *stoklasa* je v češtině velmi staré; vyskytuje se hojně v slovnících 14. stol. i pozdějších. Jeho obyčejný tvar je *stoklasa,* tedy ženský, jak svědčí i zdrobnělé *stoklíska;* je utvořeno podle staršího latinského názvu centuspica, jehož tvar (rod) snad měl vliv i na tvar (rod) jména českého. Vedle toho se však vyskytuje už v starých našich slovnících, ač řídčeji, tvar *stoklas,* který snad vznikl podle jiných podobných složenin českých, v nichž rod druhého členu složeniny bývá obyčejně zachován (pod. staré složeniny jsou na př. slova *stověk, dvojhlas, dvojpád, dvělist, trojekút* = trojúhelník a p.). Také polština, která přejala asi to slovo od nás, užívá zpravidla tvaru *stokłosa (stokłóska),* řídčeji tvaru *stokłos.* U nás, v Čechách i na Moravě (podle Bartošova Slov. dial.), užívá lid zpravidla tvaru ženského, *stoklasa* (v příslovích se rýmuje zpravidla se slovem *chasa);* o existenci tvaru *stoklas* v době novočeské svědčí doklad z Komenského, který uvádí Jungmann. Jako jméno osobní se vyskytuje slovo *Stoklasa* velmi brzo: v slovníkovém materiálu Gebauerově jsou doklady k r. 1346 Pesconi dicto Stoklasa (z Reg. IV, 689), k r. 1394 Stoklasa fistulator (ze soud. knih loun.), k r. 1433 Johannis Stoklasae (z Tom. Zákl. n. 183). Mezi jmény novočeskými vyskytuje se tvar *Stoklasa* i *Stoklas* (Ed. Stoklas, mor. spis. odb., nar. 1845 ve Val. Meziříčí). Jméno *Stoklas* se zakládá buď na nářečním tvaru *stoklas,* anebo vzniklo ze jména *Stoklasa,* t. j. z tvarů, jako je dat. *Stoklasovi,* gen. u *Stoklasů* a p., na nichž není viděti, je-li příslušný 1. pád *Stoklasa* či *Stoklas* (srov. *panoš* vedle *panoše* a p.).

OPRAVA.

Na str. 213, 11. ř. zdola má býti *brólis* m. *brális.*

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.

REJSTŘÍK

K XII. ROČNÍKU „NAŠÍ ŘEČI“.

SESTAVIL Dr. AL. ZÍSKAL.

*

Slova a rčení chybná jsou vytištěna písmem proloženým. Číslice s hvězdičkami značí stránky, kde je o věci výklad obšírnější.

ZKRÁCENINY:

a j. = a jiné
a p. = a podobně
anal. = analogicky
arch. = archaisticky, archaismus
a t. d. = a tak dále
Bart. = Bartošova Dialektologie moravská
č. = číslo
čes. = česky, český
češ. = čeština
dial. = dialekticky, dialektický
dok. = dokonavý
franc. = francouzsky, francouzský
germ. = germanismus
hant. = hantýrka
chod. = chodsky
ital. = italsky
jedn., jd. = jednotný
jihoč. = jihočeský
jm. = jméno
Jg., Jungm. = Jungmannův Slovník
Kott = Kottův Slovník
krav. něm. = kravařská němčina
l. = lépe
lat. = latinsky
lid. = lidově
m. = místo
míst. = místní
mn. = množný
mor. = moravský
muž. = mužský
n. = nebo; za číslicí: a následující
nč., nčes. = novočesky, novočeský
nedok. = nedokonavý
něm. = německy, německý
nespr. = nesprávně, nesprávný
ob. = obecná mluva
os. = osoba, osobní
p. = pád.
pod. = podobně
podst. = podstatný
pozn. = poznámka
př. = příklad
předl. = předložka
předp. = předpona
přen. = přeneseně
příč. = příčestí
příd. = přídavný
příjm. = příjmení
přísl. = příslovce
pův. = původně, původní
r. = rod
řec. = řecky, řecký
slov. = sloveso.

slovan. = slovanský
sloven. = slovensky, slovenský
spoj. = spojka
spr. = správně
sr. = srovnej
stč. = staročesky, staročeský
stř. = střední
tř. = třída
v. = viz
val. = valašsky, valašský
vl. = vlastně, vlastní
význ. = význam
zdrob. = zdrobnělina, zdrobnělý
zkrác. = zkrácenina, zkrácený
Zlob. = Zlobického Všeob. řád soudní
zp. = způsob
žen. = ženský

A

Adam, os. jm. (v slovní hříčce) 125
aktivní (v slovní hříčce) 125
akusativ v platnosti nominativu u vlast. jmen jako Kravaře, Psáře, Rybáře, Lnáře 191; akusativ život. tvaru u slov jako mrzák (= bolák), neřád, lid. nežid 120
Albín, os. jm. 207
amoletka 126 (v. vinout se)
anděl; 5. p. anděle, nespr. anděli, 7. p. mn. anděly, nespr. andělí 229 n.
-ání, příp. podstatných jmen slovesných 34 n* (v. -ní); stč. -anie u sloves s dlouhou kořennou samohláskou (kázanie, sniedanie) a -ánie u sloves s krátkou kořennou samohláskou (volánie) 32
aniž; nespr. aniž jste se dopustila viny, obšťastnila jste lidi, spr. nedopustivši se; nebylo možno dívati se na ni, aniž člověk nepocítil touhu, spr. pocítil n. aby člověk nepocítil; a j. 114 n.
anjelík, stč.; krásen jako a., jenž u blátě sě válé 121
ano, přísl. 19
aparát, z lat. 212
apelace, z lat. appellatio 212
apercepce, z lat. aperceptio 212
aplanovati, z lat. applanace 212
aplaudovati, z lat. applaudo 212
aplikace, z lat. applicatio 212
apodiktický, z řec. 212
apokalypsa, z řec. 212
apokryf, z řec. 212
apologie, z řec. 212
apostata, z řec. 212
apostrof, z řec. 212
apostrofa, z řec. 212
apoštol, z řec. (= ‚posel') 212
apoštolka (střevíc), z tur. 212
apotheosa, z řec. 212
apretura, z lat. 212
aprikosa, z něm. a to z lat. 212
april, z lat. aprilis 212
a priori, lat. 212
aprobace, z lat. 212
apropó, z franc. 212
aprovisace, z lat. ad + provideo 212
aproximativní, z lat. 212
apsida, z řec. apsis 212
ar, z lat. area 212
-ar, příp. podst. jmen, asi z něm. nářečního -ar: Toufar, Fejfar, Šnejdar, krejcar, špejchar, tolar, Policar, Tejnar 143 n. (v. -ař, -ář)
-ár, příp. podst. jmen v sloven. (rybár, včelár, knihár, tesár, uhliár, sviečkár) 144
-ař, příp. podst. jmen, asi z něm. nářečního -ar, na př. lékař, drátař, máslař, hrobař, sochař 143 n. (v. -ar)
-ář, příp. podst. jmen, z něm. -âri (lat. -ârius), na př. farář; přehláskou z ní vzniká -íř (v. toto); příp. -ař a -ář na sebe působily a projevila se snaha, aby nebyly obě slabiky dlouhé (lékař — mlynář) 143 n.
arabeska, z podst. jm. Arab 212
arak, z arab. 212
aranžovati, z franc. arranger, jež je z germ. ring 212
arbitráž, z lat. arbiter 213
arci, arcil, arcilka, z a + rci 213
arci-, z řec. archos 213
aréna, z lat. arena 213
arenda, harenda, arendator, sloven., z lat. ad-rendere 213
areopag, z řec. 213

arest, ze střlat. arrestare 213
argot, z lat. argutum 213
argument, z lat. 213
Argus, z řec. Argos, jež snad souvisí s argyros (stříbro) 213
ať; ať jakkoli ubohé jest její postavení, spr. byť bylo sebe bídnější, třeba je prabídné (kontaminací „jakkoli ubohé jest“ a „ať jest ubohé“) 41
Augustin, os. jm. 207
až; všechny až na dvě, germ., spr. kromě dvou 111

B

-ba, příp. podst. jmen jako léčba, učba, dělba, držba; někdy zbytečně křížena místo podstat. jmen slovesných 34 (v. -ní)
Babák, příjm., pův. muž porodní báby 119
bábešúieb, krav. něm. 188
baburence, sloven. (= housátka), o jehnědách 142
bahniatka, sloven. (= jehňátka), o jehnědách 142
bahniti se, ze slož. ob-ahniti se, k podst. jm. jehně, praslovan. agnę, nesprávným rozvedením složeniny 142
báje 140
Balbín, příjm. z polatinštěného Balbinus a to snad z něj. Bepta n. Beptavec; doporoučí se psáti Balbín (nikoli Balbin), jako je Frozín, Vusín, Krocín a p. 205 n.*
bále, v hant. 16
balíček, balík, v hant. 14 n.
baltázství, překl. něm. Baltasekunde 209
báň; mračí se jako hrom na báni 17
báně, baňka, stč. (= holubník) 234
baniti (v hrnčířství) 130
Barborák, příjm. podle žen. jm. 115
Bárta, příjm. z Bartoloměj 235
barvenkl, krav. něm. „barvínek“ 188
bašta, v hant. 16
baštovna, v hant. 15
Baťa, Báťa, Batěk, příjm. z obec. báťa, mor. baťa (o dobráku nebo jako oslovení muž. osob); asi domácký tvar slova bratr (jako brach) 213
Běl, Biel, domnělé os. jm., zkrác. z Běloslav 187
Belg, spr. Belgičan 232
běloba 4 pozn.
Bělota, os. jm. z Běl (v. toto) 187
Bělotín, míst. jm. 187
Benč, Benš, Bentsch, příjm. z os. jm. Beneš 236
Beroun, míst. jm. (v pořek.) 124
bezměrný 232
bezpodmínečně 232
bičke, krav. něm. = býček 188
Biel v. Běl
Bílov, Bílovec, jm. míst. 187
Blahutice, Blahutovice, míst. jm. od os. jm. Blahut 187
blána 140
Blažek, os. jm. (v pořek.) 124
blecha 122
blesknouti; blesklo (tam na časy), spr. blýsklo 231
blížiti se; blížící se, spr. blížící se 17
Bludovice, míst. jm. k os. Blúd 187
bób, krav. něm. 188
bobák, bubák, krav. něm. 187
bobrový 167
bod = pův. bodení 65
bodrý, z ruš. 25 pozn.
bóf, krav. něm. = bábovka 188
bota (v přirov.) 122
Bouda, příjm. 234
Bouchal, os. jm. (v pořek.) 124
bouchera, l. bouchar, v hant. 15
bóžemon, krav. něm. = ďábel 187
brabec; ženatej brabec (v přirov.) 121
bradáč (nádoba) 131
brach 213
bráti; b. míru na kalhoty (metafora) 122
Bravinné, jm. míst. z obec. bravín od podst. jm. brav 187
břevno (v přirov.) 121
bričke, krav. něm. 188
brknoucí drát, za něm. Stolperdraht 210
Brzota, os. jm. k příd. jm. brzký 187
brzský, spr. brzký; v brzsku, spr. v brzku 234

bubák, krav. něm. 187
Bůh (křesťanský) — bůh, bohové (pohanští) 164
Buchlov, míst. jm. (v pořek.) 124
buchta 123 (v. slovní hříčky a bráti)
buřaže, krav. něm. = bouři 188
bydlo 27
býkový; býkové oko, překl. něm. Bullauge 210
býti; 1. os. jedn. v nář. mor. ‚su' 44

C

capouch, sapouch (v hrnčířství) 129
Celestýn os. jm. 207
cerusa, ceruza, ceruzka, sloven. = tužka, z lat. cèrussa = běloba 1 pozn.
cíditi a coudný, necuda (nepřehlas.) 97 pozn.
cigcag, za něm. zickzack 210
cinkový, v hant. 16
cívkář 143
cizí slova; o nesmyslném užívání cizích slov 168; o pravopise cizích vlastních jmen: doporučí se zachovávati původní pravopis (Augustin, Albin, Célestin) 207
cizý, spr. cizí 211
cojk, krav. něm. = čermák 188
coudný, necuda (nepřehlas.) a cíditi 97 pozn.
cože 232
cvonek; cinkot cvonků, spr. zvonků 17
cvrček (v přirov.) 121
ctíti, příč. ctěn 5

Č

čamrda; je jako čamrda 126
čaroděj (v RK.) 160
čarodějník 160
čber, stč. 31
čekán, krav. něm. 188
Čelín, míst. jm., pův. Včelín 185
čepel (v hrnčířství) 130
Čermenka, jm. míst. 186
černá, v hant. 15
český, z češský 71
česnek 31
Češka 234
či; buď doma či na procházce, spr. nebo 112; či nespr. m. zdali 233
číhati a čouhati (nepřehlas.) 97 pozn.
čipke, šipke, krav. něm. 188
čižba, číhati, ale čouhati (nepřehlas.) 97 pozn.
číže, zájm. 232
článek; potravné články, něm. Artikel, sloven. germ. 12
čouhati 97 pozn. (v. číhati)
čtyři; holé čtyři stěny, nespr. šest stěn 208

D

ďáchant, han. 16
dáti; 3. mn. pův. dadí, nov. dají 44; dáti směnku v oběh, dáti list a pod. stč. právn. termín 194, 202 (v. vystaviti)
dávati směnku v oběh, právn. termín 202 (v. vystaviti)
dceř; Alice, dceř jeho, spr. dcera 231
dcera; 2. p. dcery, nespr. dceři, 3. a 6. p. dceři, ostatní pády podle ‚ryba' 118
Dědice, jm. míst. 215
Dějice, míst. jm. z pův. Dědice 185
Dělaj; svátek svatého Dělaje 124
dělati list, právn. termín stč. 203
dělba 34 (v. —ba)
dělení; nespr. dělení slabik, na př. průz-kum, zv-láštní, označiti, záv-lačka a j. 211
deputát; čes. lze říci příměnek (dolož. jako lidové slovo) 149 n.
Děrné, jm. míst. 186
děva 141
děvčince, spr. děvčata 233
Děvice, jm. míst. 185
Děvín, jm. míst. 170
Dík, os. jm., snad z Diviš 185
dívy, l. divy, v hant. 15
díže, stč. dieže 214

-dlo, příp. podst. jmen jako bydlo, prádlo, přádlo, ženidlo 27
dlouhej, v hant. 16
dlužno uvážiti, spr. třeba, sluší 40
do-, předpona slovesná značící dokonání (doslati) 43
dobrý (v pořek.) 126
dokombilat, spr. dokolimbat 17
dokvět literatury 36 (v. ní)
domšiť (ostrav.) 2 (v. namšiti)
doplněk; příd. jméno v doplňku mívá tvar neurčitý 113 (v. příd. jméno); doplněk nespr. m. příslovečného určení: společnost váženého muže, jakým jste vy, spr. jako jste vy 113; doplňkový nominativ a instrumentál v. nominativ a instrumentál
dosa, za něm. Dose, spr. pouzdro 214
dose, dosis, z řec. = dávka (léku) 214
doselné, doslání, doslati; v poštov. terminologii za něm. nachsenden atd., asi asociací s výrazem dodatečně poslati, proti obyč. zaslati, poslati 41
dostati, dostanu 140
dostáti, dostojím 140; dostáti slovu, spr. v slově 114
dostávat na kůži (slov. hříčka) 123
dostaveníčko 154
dostaviti se, dok. slov. k neslož. stavěti se ku právu, k soudu; nejprve jako termín právn., pak vůbec o příchodu nějak povinném (k volbě, k odvodu) a konečně vůbec o příchodu očekávaném, předpokládaném anebo o nutném důsledku; kde jde o prostý příchod, objevení, nemá se užívati 152 n.*
dostavovati se, nedok. slov. k dok. dostaviti se 154 (v. toto)
Doubí v. Dubice
Doubice, jm. míst. 186
Doubíčko, starší Dúbíčko, zdrobnělina k míst. jm. Dúbice 214
dovolenč, spr. směle, opovážlivě, nestoudně 112
dovolenost = co je dovoleno; nespr. ve význ. ‚smělost' 112
doznati co, spr. uznati co, přiznati se k čemu 41; doznati, že . . , spr. uznati, přiznati se 111
dozor, 63
dozvěděti se, spr. 174
drátař 143
Drážďany, míst. jm. (v pořek.) 124
Drbal z Nemanic (slov. hříčka) 124
Drnava, jm. míst., k podst. jm. drn 186
drndat, dial. 16
druhý 114 (v. jeden — druhý)
drúšknáiecht, krav. něm. = družba 188
držba 34 (v. —ba)
držeti se zpátky, spr. být chladný, zdrženlivý 111
Dub, jm. míst. 186
Dubice, jm. míst. jedn. č. z pův. Dúbíce (v. —íce), což je zdrobnělina k Doubí (Dúbie), která neporozuměním příponě —íce byla zmatena s příp. —ice 214
Dúbie v. Dubice
dvélist 236
dvojhlas 236
dvojpád 236
dvouucháč (nádoba) 131
dyksa, voj. termín 210
dýmkář 143
dyšna, voj. termín 210

E

Eger v. Ohře
ei v. ej
ej, ei, prý slovakismus v stsl. překladu bible (ze sloven. hej) 19
Elhenice, jm. míst. z pův. Lhenice 8 pozn., 34
Elhota, jm. míst. z výr. ‚ve Lhotě' a p. 8 pozn.
Elhýšov, jm. míst. 8 pozn.
Elišák, Eliška, příjm. z žen. jm. 120
email 126 (v. odprejsknout)
en ó no! 127
-éř, stč. příp. podst. jmen jako koštéř, haltéř, z něm. —er 144
Erpety, jm. míst. 8 pozn.
Evan, příjm. podle žen. jm. 120

F

farář 143
Fejfar, příjm., z něm. Pfeiffer 143 (v. —ar)
filmové titulky 20
floky 123 (v. slovní hříčky)
foňk, v hant. 15
fórek 119 (v. fórový)
fórový = špatný, nepravý, jen tak na oko; asi z lat. forma ve rčení, ‚pro forma' = praž. pro fórek, na fórek 118 n.
Francouzska, spr. Francouzka 234
Frančák, Frančin, příjm. z žen. jm. Františka 119
futrál = penál 69

G

gaj, krav. něm. 188
galicismy v překladech, na př. jaká krásná slova! spr. jaká to krásná slova! byla jsem svobodná, ale už jí nejsem, spr. ale už nejsem 110
gatihóze, krav. něm. = podvlékačky 188
genitiv zbytečný: nalézá mocného ohlasu, spr. ohlas; a j. 39; genitiv záporový ustupuje akusativu; spis. jazyk se ho někde vzdal (nemám nic), nebo jej zachovává (nebylo tam živé duše), nebo konečně je promiskuita (nemám knih i nemám knihy) 47 n.; 114; nespr.: nemám pravdy? Američané nesklonil vlajky 231; aby neposkvrnil kasty, spr. kastu; a j. 39
germanismy v překladech 110 n.
Gorazd, Horazd, os. jm. 19 pozn.
Gručovice, jm. míst. 187

H

Habr, jm. míst. 186
habuške, krav. něm. 188
hakovka, v hant. 16
halaforna, v hant. 15
halapoška, l. halapaš, v hant. 15
haltéř 144 (v. —éř)
haluza, haluze = osekaný kmen (vorařský termín) 117
hantýrka v románu Těsnohlídkově 13 n.
hárati (oheň, láska ap.); nespr. myšlenky hárají 232
harenda v. arenda
házeti; 1. jedn. lid. házu (anal. obnovením) 44
Hedvika, muž. příjm. podle žen. jm. 120
hej, sloven. 19 (v. ej)
Hejna, příjm., asi z Hýna (v. toto) 235
hezský, spr. hezký 234
hlava (u hrnčíř. kruhu) 130
hloub, hloubek = zelný košťál 187 pozn.
hlubina, v hant. 16
Hlubočepy, jm. míst. z Hlubočerpy; čerp = prý ‚zloděj' 187 pozn.
Hlubojaty, jm. míst z posměšku hlubojat: zloděj košťálů 187
hluky radosti 232
hmoždíř 211
Hnida; baron H. (hříčka slovní) 124
hnistění (od slov. hnísti), za něm. Massage 210
hodný (v pořek.) 126
Holubín, míst. jm. 185
holubník 234
homonymie, čes. mnohovýznamnost slova, na př. topiti, rys a p. 122
honěný (v pořek.) 126
honkat se (v pořek.) 16
Horazd v. Gorazd
hore, spr. nahoře 233
Horaždějovice, míst. jm. z os. Gorazd 19 pozn.
Horažďovice, míst. jm. z os. Gorazd 19 pozn.
hořejší, v hant. 16
Hořice; poslat do Hořic (slov. hříčka) 125
hostinec, k příd. jm. hostiný 167

hostiný, k podst. jm. host (příp. —in), nespr. hostinný 166 n.
houbař 144
houbová polévka (slov. hříčka) 124
houby s octem! (eufem.) 126
hráti; otázka ošacení nehraje tak značné role, spr. ošacení nedělá takových obtíží 41
hrdost, hrdý; ztrácí v spis. jaz. pův. význam příhanný (zpupnost, zpupný) 9
Hřebecov, Hřebeč, Hřebečov, Hřebečsko, nová jm. míst. označující Landškrounsko podle něm. Schönhengst; lépe Třebovsko (podle řek) 37 n.*
hříčky slovní v. slovní hříčky
hrob = pův. hrabání 65
hrobař 143
hrom ti dej pac! 126
hrudka (v hrnčířství) 130
hubice, něm. Düse, voj. term. 210
Hůrka, jm. míst. 186
Husinec, míst. jm. 185
husník, asi chlévec na husy; z toho přezdívkou příjm. Husník 234 n.
hybostroj, za něm. Triebwerk 210
hybridní slova v krav. něm. (gatihóze, nosiedlstaeke, zamlbábe, malínebér a j.) 188
Hyna, Hýna, domácký tvar os. jm. Hynek (= Jindřich, něm. Heinrich), který se stal příjmením 235

CH

Chalupa, Chaloupka, příjm. 234
chimeričnost, spr. chiméričnost 115
chlouba; má význam abstraktní (= projev hrdosti n. pýchy) i konkretní (= věc, která je pohnutkou něčí pýchy n. hrdosti) 8 n. (v. pýcha)
chloustati, chloustnouti 165
Chloustná ulice, asi k onomatopoet. interj. chlust (= žbluňk!), sr. slov. chloustati, chloustnouti 165
chlupačka, v hant. 16
chlust, interj. 165
chmelka, v hant. 16
chmer, chmeř, chmerek, chmírek, přesmyknutím z mcher, k podst. jm. mech 30 n.
chmorek, lid., přesmyknutím z mchk podst. jm. mech 31
chmour, přesmyknutím z mch- k podstat. jm. mech 31
chmýr, chmýří, přesmyknutím z mchk podst. jm. mech 31
chov m. chování 34 (v. —ní)
Chrochvice, spr. Chrochovice, mn. č., jm. míst. 214
chtíti 44, 149; chtě nechtě, spr. chtěj nechtěj 231
chybiti, chybovati má v nčeš. vazbu s předl. v nebo proti; v stč. bylo i ‚chybiti na něčem'; chybovati do něčeho, jak učí brusy, je nespr. (stč. chybovati do něčeho = pochybovati o něčem) 119

I

i, spoj. 70; jakož i, spr. 225
-í, příp. v slovech jako návsí, náměstí, sloven. podstenie 2 pozn.
-ice, příp. míst. jmen 214 (v. 8, 190)
-íce, zdrobňovací příp. podst. jmen jako zelíce — zelí, dúbíce — dúbie 214
ignorance, ignorant (= neznalost, nevědomec), nespr. ve význ. ‚ignorování' 95
ihned, hned, přesmyknutím z inhed 29
-in, příp. příd. jmen jako hostiný, pohostiný 166 n.
infinitiv na -ti i na -t (oba spr.) 47
instrumentál doplňkový strojený: Thákur je mistrem řeči, spr. mistr; a j. 39; nespr. nejsem rozmarnou, spr. rozmarná; zůstávala jsem nerozhodnou, spr. nerozhodná; (koketnost) je vlastně

ctností, spr. ctnost 113; to není maličkostí, spr. maličkost 231
inu, synu! (v úsloví) 127
-íř, příp. podst. jmen, vzniklá přehláskou z -ář, na př. mečíř, nožíř, zbrojíř 143 n.
-iště, příp. slov jako pařeniště, spáleniště 22

J

já; 4. p. mě se vyslovuje spisovně (a také většinou v obec. mluvě) jako mňe, nikoli jako mje; mje je výslovnost dialektická (na př. doudlebská) 191 n.; jak jste mne ponížil, že jste mne nutil, spr. mě 112
jahneda, sloven. = bílý topol 142 (v. jehněd)
jakkoli v. ač
jakož; jakož i, spr. 70
jakže 232
Jana, muž. příjm. podle žen. jm. 120
jarmara (v přírov.) 122
jasný les, za něm. lichtes Wald 210
Javornice, jm. míst. 186
jazyk; názor Gebaurův na jazyk 94 n.; jazyk mateřský a střední škola 49 n.* a 73 n.*; opomíjení studia novočeštiny na universitě 82 n.*
jazyková polévka (slov. hříčka) 124
je- v. ji-
Ječany, míst. jm. z Děčany 185
Ječmen, příjm. 236
jeden; jeden z nejlepších, spr. 174; činaný, jako by je jeden vymaloval, nespr. a j. 17; jeden -druhý: nespr.: můžeme říci, že se (manželé) ani jeden ani druhý neměli rádi 114
Jedibaby, míst. jm. z Dědibaby 185
jednosvažný bratr (u Zlob.) = einbändig 195
jehně, příb. s lat. agnus 142
jehněd, ob. též jehníd, příb. s podst. jm. jehně 142
jelito (v přírov) 121
Jelouš, vlast. jm. z Dělouš 185
jen 225
jenž; nespr. m. který: takového člověka, jenž . . ; ženám, jež ještě nikdy neklesly; a j. 112; takový lomoz, jenž spr. jaký 231
Jesenice, míst. jm., k podst. jm. jasan 186
jestli: nespr. tázal se, jestli má peníze, spr. zdali 17
Jestřabí, jm. míst. buď z apelativa nebo z os. jm. Jestřáb 187
Ješov, míst. jm. z Děčov 185
Jetel, příjm. 236
Jetřich, os. jm. z Dětřich 185
Jevíčko, míst. jm. z Děvíčko (od děva, děvica) 185
ji-, je- vzniká z di-, dě- v míst. jm. Dějice, Nedvějice, Jedibaby a j. m. Dědice atd. 185
Jičín, jm. míst. v Kravařsku, z pův. Dičín, od slova dik = kanec, nezachovaného v češ. 184 n. (v. ji-)
Jihlava, jm. míst. 184
Jilemnice, jm. míst. 186
Jílovec, jm. míst. 186
Jíra, příjm. z Jiří 235
jiskra, v hant. 15
jiskrnaté zraky (strojenost) 232
Jistebnice, Jistebník, jm. míst. z obec. jistebník = hlídač rybníků 186
Jizera, jm. řeky kelt. původu 183
jména osobní v. osobní jména; jména vlastní cizí v. cizí vlastní jména
Jordán, jm. míst. 173
Justin, os. jm. 207
Justýnka, jm. os. 207
Jutka, os. jm. stč. 185

K

k; odsouditi k smrti i na smrt (spr.) 45; k všemu, spr. ke všemu 231; hostinec »Ku anjelovi«, sloven. germ., spr. u 12 n.; nespr. vokalisace v sloven.: ku jeleňovi, ku Matúšovi a p., spr. k 12
-ka, příp. podst. jmen žen.: Španělka, Francouzka, židovka aj. 234
Kába, příjm. z Gabriel 235
kabát 122 (v. stříhati)
Káča, hu Káčů, chod. příjm. podle žen. jm. 119

kachlice (v hrnčířství) 130
kalník (v hrnčířství) 130
kalup, krav. něm. = chalupa 188
k a p e č k u, spr. kapičku 233
kapučí, v hant. 16
kaš, krav. něm. 188
kašlati (v přirov.) 122
káťa 213
Kateřiňák, příjm. z žen. jm. 120
Kaza, jm. míst. 171
káza, stč. = kázeň, trest 171
Kazi, os. jm. (jinde psáno: Kasi, Kaza, Kazě, Káša, Kačě, Kašě, Kazza), snad z míst. jména Kazín, jež by mohlo být lidovou obměnou lat. mons Casinus 169 n.*
Kazín, míst. jm. 171 (v. Kazi)
Kazinc, jm. míst. 171
Kázň, navrhované čtení stč. jm. os. Kazi 170
kdože 232
kej, v hant. 15
kchíbí, v hant. 16
klapati; všecko klape 123 (v. slovní hříčky)
Klára, Králа, u Králů, příjm. z žen. jm. Klára 119
klec, pův. kletcě 185
Klecany, jm. míst. k podst. jm. klět' 185 (v. Kletné)
klejt (v hrnčířství) 129
klekač, v hant. 15
klepeto, v hant. 15
Kleť, jm. hory 185 (v. Kletné)
Kletečná, míst. jm. 185 (v. Klecany)
Kletné, jm. míst. z podst. jm. klět' = obydlí (sr. klec) 185
klid, kliditi, klidný — kloudný (nepřehlas.) 97 pozn.
Kluče, jm. míst. 186
kmink, krav. něm. = dial. kmiňák (žabikuch) 187
knedlový 122 (v. křtíti)
knihař, v ob. výsl. kníhař, sloven. knihár 144
knižní 168
kobyla mostná v. mostný
k o b y l n í most, překl. něm. Bockbrücke 210
kočičky = jehnědy 142
Kojetín, jm. míst. (v pořek.) 124
koloděj, stč. = výrobce kol; též název hřibu modráka 24
Koloděje, jm. míst. z obec. koloděj (v. toto) 24
Komonín, jm. míst. 185
končiti; práce končí, spr. 174
kondicionál přítomný nespr. m. minulého: svolení toto dal kongres jen z nutnosti, neboť svárádžistům b y v opačném případě nezbývalo než..., spr. by bylo nezbývalo 39; kdyby byl měl mladou ženu, b y l b y tu vhodný okamžik, spr. byl by tu býval; a j. 113; či b y sem jinak přijeli?, spr. by byli přijeli 231; kondicionál nespr.: kdybych tu b y l b ý v a l b y l, spr. kdybych tu byl býval; byť b y byla krásná, spr. byť byla 113
konprdáty (posměšně o kompaktátech) 124
kopaninka, v hant. 16
kopka; hotel de k., v hant. 125
Kopřiva, příjm. 236
koprvadlo v. pokrvadlo
kořání; (president) je z dobrého k o ř á n í, spr. kořene 231
koruna (v slovní hříčce) 123
Köslin, míst. jm. v Prusku, z podst. jm. kozel 185
kostelní 168
kostěný, ob. koštěný 71
k o s t k o v ý prach, za něm. Würfelpulver 210
Košice, jm. míst., asi z ob. košica, košičina, sloven. = skřípina, skřipinový porost 215
košička, slez. = řeřicha 216
Košíčky, pomíst. jm., snad z pův. Košičky, přizpůsobeného podle ‚košík', ‚košíček' 216 (v. Košice)
koštěř 144 (v. -éř)
k o t, spr. kácení 34
kotiatka, sloven. = jehnědy 142
Kouba, Kuba, příjm. z Jakub 235
kovárna, výchčes. kovárňa, kovárně, kováreň 76
kozí seno (metaf.) 122
koža, sloven.; vyrobili mu živú kožu (metaf.) 122
k o ž e š i n n á čepice (strojenost) 232
krabice; sbírat k. (slovní hříčka) 124
kráčem, krav. něm. = krčma 188
krajíc (v přirov.) 121

krákor, zbyt. m. krákorání 35 (v. -ní)
Krála v. Klára
krapačín, l. kračapín, v hant. 15
křapice, v hant. 15
Kravaře, jm. míst., pův. jm. obyv. Kravaři (podle zaměstnání); skloňováno někdy i tvrdě (z Kravar, ke Kravarům a j.) 191
kravarský 191 (v. -ský)
krejcar, z něm. Kreuzer 143 (v. -ar)
krchovní, v hant. 16
Krkonoše, jm. míst. 189
krpse, krav. něm. 188
krt, v hant. 16
Křtitel; Jan K. (v pořek.) 124
křtíti, příč. křtěn 5; křtěn knedlovou vodou 122
kruhošestina, za něm. Sextant 210
kšibes, v hant. 15
který; ten který v. ten
Kuba v. Kouba
Kujavy, jm. míst., sr. slov. kúti, kovati 186
kůlna 76
kuřba 36 (v. -ní)
Kuře, příjm. 2. p. Kuřete, 3. p. Kuřeti, žen. Kuřetová, mn. č. Kuřetové 215
kurník 234
kůže 123 (v. dostávat)
kvačke, krav. něm. = val. kvačky (sladká řepa) 188
kvísti, stč. 1. jedn. ktvu z kvtu 29 (v. přesmykování)
Kyjov, jm. míst. (v pořek.) 124
kyrysar a kyrysař 144

L

l slabičné čes. slov vypůjčených do něm. (Kolmen, Tolzbach a j.) 189
ľahosť, ľahostaj, sloven.; myši majú ľahostaj, ľahosť = volnost dělati, co chtějí 235 (sr. pré)
lavečka, dial. 16
le! plur. let! citosl. krav. něm. 188
lecimnich, stč. 229 pozn.
lecco, lecjaký, leckdo 228
leč je zápor. smyslu (= než), bývá po negaci, jejíž platnost ruší (nemám leč tebe = mám jen tebe) 217 n.* (v. leda)
léčba 34 (v. -ba)
leda, stč. = jen aby, jen když 227 n.; leda, ledaže nčes. je přísl. smyslu kladného, bývá po výrazu kladném i záporném a omezuje platnost nějakého výrazu na krajní případ (mám leda haléř = nemám, leda haléř = všecko, co mám, je pouhý haléř). Je to citově zbarvené a vzmocněné ‚jen' s platností omezovací 217 n.* (v. leč)
ledabylo, ledabylý, z pův. leda bylo (= jen aby bylo) 228
ledaco, ledajaký, ledakdo 228
leda-chlap, leda-umění, leda-řeč, leda-kritik a p., snižujícího významu 228 a pozn.
ledaže v. leda
lékař 144
lenora (slov. hříčka) 124
lesní 168
letadlo, stč. = pták, za lat. volatile 141
levej, v hant. 16
Lhenice, jm. míst. 8 pozn., 34
lhostejný; je mi lhostejno, spr. jedno 17
Libhošť, míst. jm. k os. Libhost, pův. Ľubohost 187
Libušín, míst. jm. 172
lípa; nahý jako l.; odříti někoho jako l.; otrhaný jako l. 102
Lipice, jm. míst. 186
Lipnice, jm. míst. 186
lišta; brzdní lišta, překlad něm. Bremsleistung 210
Litava, jm. řeky 184
Lnáře, jm. míst. 191 (v. míst. jména)
lohej, v hant. 15
loket; plur. lokte jen na označení míry; její lokte vyzývaly k laskání, spr. lokty 17
Loketští páni (slov. hříčka) 124
lom a lámání 34 (v. -ní)
Loučka, jm. míst. 186
lovaný, v hant. 15
ložáke, krav. něm. = uličníci 187

ložiště 209
Lubina, jm. míst. 186
Luboša, jm. os. stč. 170
Lučice, jm. míst. 186
ludrovat (v hrnčířství) 130
Luha, jm. míst. 186
lúš, krav. něm. 188
lyžař, ve výsl. lýžař 144

M

m slabikové (sedm, osm, Rožmberk) 30
-m, koncovka 1. os. jd., pův. jen u sloves jsem, dám, vím, jím, (j)mám, později analogicky i jinde (vidím, umím, prosím, dělám, sázím) 43 n.*
maďarská slova; jak se píší v češ. 165
Mácha, Machek, Máša, Mašek, domácké tvary os. jm. 213
máchati, máchnouti 26
makr, v hant. 16
malbuš, l. malbaš, v hant. 15
malínebér, krav. něm. 188
máma, maminka 213
Manda, příjm. podle žen. Magdalena n. Marie 120
Mandík, příjm. z žen. jm. Manda (v. toto) 119 n.
manžel; 5. p. manžele, nespr. manželi, 7. p. mn manžely, nespr. manželi 17, 229 n.
Mařáček, Mařák, Mařan, příjm. z žen. jm. 120
March, něm. jm. míst., pův. kelt. 183
Maruš, příjm. podle žen. jm. 120
máslař 143
Máša, Mašek v. Mácha, Machek
mašný, sloven. 3
Matěj, jm. os. (v pořek.) 126
mazání (v slov. hříčce) 123
mečíř 143
Medvězí, jm. míst. 187
mech 1, 25 n.
mechovina 3
měchýř 31 (v. -ýř)
měkkej, v hant. 16
měniti 151
Mešnič, stč. pomíst. 3
mešný, stč. = mechovatý; Mešný, jm. pomíst. 3
metafora v jazyce 63; metafory v lidové mluvě, na př. neopiješ ho rohlíkem; je křtěn knedlovou vodou (= je hloupý); utopila mlynáře; a j. 122
metoda; o metodě filologické 133 n.*, 156 n.*
metrum; předrážka v českých verších 116 n.
mch- v češ. se mění v chm- (chmer, chmeř a j.) 30
mcheřec, stč., jm. rostliny, k podst. jm. mech 31 pozn.
mchovatý, stč. 2
mchovitý, stč. 2
Míchal, os. jm. (v pořek.) 124
mimořádně rozradostněn, spr. neobyčejně 110
minulo; v touze minula 232
míra 122 (v. bráti)
mírový; Mírové náměstí, spr. Míru 142 n.
místní jména; nesnáze při badání o míst. jménech a spisy o míst. jménech 181 n.; místní jména z osobních, na př. Kravaře, Ovčáře, Svinaře, Psáře a j. z pův. Kravaři atd. 191
míti; nemám pravdy? spr. pravdu 231
mladej, v hant. 16
mlátiti slámu (přen.) 63
mlčelivý; (Hradčany) hleděly mlčelivy, spr. mlčelivé 231
mlha, přesmyknutím z mhla 29
mlynář 144, 122 (v. utopit)
mníti 145
mnohovýznamnost slov v. homonymie
moci válečné, za něm. Streitkräfte 210
močidlo 27
Modřice, jm. míst. (v pořek.) 124
mochna (bot.), z ruš. převzal Presl 25 pozn.
mokřidlo, v hant. 16
moldánky 124 (v. natahovat)
most kobylní v. kobylní
mostná kobyla, překlad něm. Bockbrücke 210
Mošna, míst. jm. z obec. mošna = nevěstka a p. 187
Mošnov, jm. míst. 187
motejl, v hant. 16

motejlovat, v hant. 16
moucha 33
mříti 232
mrzák, k slov. mrzeti a příd. jm. mrzutý, mrzký = pův. člověk nemilý 46; mrzák, chod. = bolák; na Zábřežsku = škemrající dítě; v Lanžhotě = čert 120 (v. akusativ)
mrzena, mor. = 1. rozmarná žena (k slov. mrzeti); 2. velká kroupa (asi k slov. mrznouti) 120
mrzeti, souvisí s mrznouti 46
mrzký 46 (v. mrzák)
mrznouti 46 (v. mrzeti)
mrzutý 46 (v. mrzák)
mstíti, příč. mstěn 5
mš- se přesmykuje: sloven., mor. šmání z mšanie 31
mšadla 2 pozn. (v. Vemšadla, namšíti a předložkový pád); ze slov. mšieti (v. toto) 27
Mšené, Mšeno, Mšený, jm. míst. 7 a pozn., 8 pozn.
mšení = 1. stč. mšenie, k slov. mšíti = ucpávati mechem; 2. = stč. mšenie, k stč. mšieti = třepiti se; 3. stč. mšenie, k slov. mšíti = sloužiti mši 2 pozn., 29 (v. namšiti); mšení (u Baara) = neúklid, buď od mšíti se nebo od mšíti (stč. mšieti) 28 (v. mšieti)
mšice 29; lidově v stř. Čechách zaniklo 33
mšieti, stč. = zarůstati mechem 27
mšina, pomn. mšiny 2, 3, 25
mšíti, val. mšiť = mechem vycpávat (slov. 4. tř.); kromě toho bývalo podle 3. tř. mšieti = zarůstati mechem; a zase jiné je mšíti = sloužiti mši 2, pozn., 25 n. (v. namšiti)
mufovat, v hant. 16
můj; 1. a 4. p. žen. mívá tvar moje, moji při důrazu, má, mou mimo přízvuk (ač ne vždycky), v ostatních pádech má spis. jaz. tvary stažené a tvary nestažené jsou nespisovné; výminkou je skloňování zpodstatnělého »moje« = má žena, které má vždycky moji, mojí a p. 165 n.; nespr.: ustupovala jsem nátlaku m é h o manžela, spr. svého; a j. 113
mumle, v hant. 16
mustr, lid., z něm. a to z lat. (monstrare) 67
mydlář 144

N

na, předl.; významu vztahového: chybný na řeč, na nohy 119; odsouditi k smrti i na smrt 45 (v. odsouditi); nespr. přišel n a devátou hodinu, spr. v devět, asi v devět, kolem deváté; a s i n a padesát lidí, spr. asi padesát 111; všechny a ž n a dvě, germ., spr. kromě dvou 111
na-, předp. sloves jako nadíti, nacpati, nastrkati 6
nacpati, nacpávati 6
nadejíti; n a d e š l a osudná hodina, spr. nastala 17
nadcházeti; n a d c h á z í rozhodný okamžik, spr. nastává 17
nadíti = nacpati, příč. naděný, pozd. naděný a naditý 6
nadívati 6
n a d o b y č e j, spr. nad obyčej 115
n á h l e d = mínění, podle něm. 179
nahý = neoděný, nepokrytý; n a h é paže, spr. holé 110
n a c h á z e t i s e v hrozném stavu, spr. býti 110
náchlebné, náchlební, náchlebník, náchlebný; pokus o překlad slova deputát atd. 152
naivní 95
najedenkrát, nespr. ve význ. ‚pojednou' 231
najíti; j a k é mohla najíti ú t ě c h y ?, spr. jakou . . útěchu 114
n a k o n e c, spr. na konec 115
nalejvat, v hant. 16
nalézati m o c n é h o o h l a s u, spr ohlas 39
námech, 2. p. námchu = náklad, k slov. namšiti a to k podst. jm. mech 1 n.*
náměstí, ob. náměští 71
námch (z Rakovnicka) 132 (v. námech)
namlít komu (slov. hříčka) 123
Namšiny, jm. pomíst. 2 (v. namšiti)

namšetý hrnek, příč. k slov. namšíti 1
namšiti, namšíti, namšívati, namšívání; hrnčířský termín = baliti, pakovati; dokládá Doucha z Mníšecka, dosud známé ve Štěchovicích, v Rakovníce a na Třeboňsku; původní význam je ‚vycpávati mechem' (t. j. hrnce, aby se nerozbily při dopravě), ten však zanikl, poněvadž se necítila etymol. souvislost s podst. jm. ‚mech' 1 n.*, 70, 129 n.*, 131 n.
namšití (Kott) 1
namšitý, příč. k slov. namšíti 5 n.
namšívati v. namšíti
napíti 27 pozn.
napnutá nálož, překlad něm. gestreckte Ladung, spr. táhlá 210
napnutí, za něm. Spannung 210
napomenouti, příč. jen napomenul 146 n.; nespr. napomněl 148
naproti, proti, předl.; pův. příd. jm. protiv čemu (= protivný); na Ostravsku s genit. podle ‚vedle' 46
napsati smlouvu a p., starý právn. termín; za nečeské vystaviti směnku navrhuje se napsati směnku 203 n. (v. vystaviti)
napuchnouti 8
naráz = jednou ranou; jen naráz vše utichne, na krátký okamžik, spr. na chvilku 231
narození, nespr. m. narozeniny 36
náruč; do náruče, spr. do náruči, do náručí 112
nárys 209
nasazovati si zdání ctnosti, spr. nasazovati si masku zdání 111
násep a nasúti, stč. 6
násilný pochod, něm. Gewaltmarsch, spr. úsilný 211
naslouchati = tajně poslouchati; naslouchati něčemu, něm. einer Sache horchen, spr. poslouchati něco 167
nastavěcí chomout, za něm. Stellkumet, spr. roztahovací 210 n.
nastrkati, nastrkávati 6
nasúti, stč. 6
náští, stč. = příchod 71
natahovat moldánky (slov. hříčka) 124
natažená nálož, překlad něm. gestreckte Ladung, spr. táhlá 210
nato; brzo nato, germ., spr. potom 111, 232
navázati styky s někým, germ., spr. seznámiti se, spřáteliti se 111
náves 2 pozn. (v. předložkový pád)
návrat a navrátiti 6
návsí 2 pozn. (v. předložkový pád)
názor 63
ne-, předpona bez záporného významu: nehorázný, nenáramný, neohromný 19 pozn.
necuda, k příd. jm. coudný a slov. cíditi 97 pozn.
nedba (u Wintra), m. nedbalost 35 (v. -ní)
Neděliště, míst. jm. i sloven. 235 n.
Nedvějice, míst. jm. z Nedvědice 185
nehorázný 19 pozn. (v. ne-)
nechati; nechme tak dobrodružství, spr. těch d. 114
nekonečně plné tramvaje 232
Nemanice, míst. jm. 124 (v. Drbal)
nenáramný 19 pozn. (v. ne-)
nenáročný (družka), spr. skromný 41
nenáviděti Angličanů, spr. Angličany 39, 45
neodvislost, germ., spr. nezávislost 111
neohromný 19 pozn. (v. ne-)
neochvějný; ctnost je neochvějná, germ., spr. neoblomná 111
nepálený 122 (v. vyhasiti)
neplechota, dial. 16
nepočasí, spr. nečas 232
nepřeberný (strojenost) 232
nepředpojatý, spr. nezaujatý 40
neřád (o něčem protivném) 120
nesvůj; jsme celí nesví (nikoli nesvoji) 132 n. (v. shoda)
nezbytí; vida nezbytí, vida, že není zbytí, vzniklo neporozuměním zeřčení ‚vida, že nezbyti' (= infinitiv); jiné nezbytí je o manželském dožití s někým 21
než, spoj. 225; příliš krásná, než aby . ., spr. krásná, aby . . 111
nežit, lid. nežid, 4. p. nežida 120 (v. akusativ)
-ní, příp. příd. jmen, označuje původ nebo příslušnost (lesní, vodní, obecní, kostelní, knižní) 168

-ní, příp. podst. jmen slovesných; je zbytečné a někdy nesprávné se jí vyhýbati: k o t m. kácení, v ý u k a, l. vyučování, z á h y n, spr. zahynutí, v ý s k y t, spr. vyskytování, p r o z k u m, spr. prozkoumání a pod. v ý c h o v, o s l o v (= oslovení), v ý z p y t, k r á k o r, p r o v a l, v ý d l a ž b a, z á b o r, v ý š i n vlaku a p. 34 n.*
nic; mám něco — nemám nic, ale: dosáhnouti něčeho — nedosáhnouti ničeho 48; z toho nebude n i č e h o, spr. nic; a j. 17
-ník, příp. podst. jmen jako rybník, holubník, husník (od příd. jmen na -ný) 234
nístěj (v hrnčířství) 129
noha; měl' (milenec) krásné oči... a jemnou, pěkně stavěnou n o h u, spr. nohy 114
nominativ; nespr.: l i d é po ulicích jako v úle, spr. lidí 231; ukázal se t a k o v ý, jaký byl, spr. takovým 113
Nosek, příjm. (v pořek.) 124
nosiedlstaeke, krav. něm. = nosidlo 188
nosovky; jak vznikají nosovky 47
Novosedlice, míst. jm. buď z tvaru Nové Sedlice, stř. r. nebo obyvatel. jméno Novosedlíci (= nově usedlí), množ. č. 214 n. (v. Sedlce)
Novosedlíkov, jm. míst. 215
Novosedly, jm. míst. 215
nožíř 143
núš, krav. něm. = žabikuch 187
-ný, příp. příd. jmen, vyjadřuje vlastnost toho, co je ve shodě s určitým příd. jménem 168 (v. -ní)
nývo, v hant. 16

O

o-, předpona sloves jako ošuměti, opadati, opelichati a p. 101
obahniti se = pův. ob-ahniti se 142 (v. bahniti se)
obcozločinec (u Zlob.) = Staatsverbrecher 195
obdiv, spr. 70
obecní 168
oběh; dávati, dáti směnku v oběh, právn. termín 212 (v. vystaviti)
obemšelý (skála) 27
obemšiti 3 (v. namšiti)
o b ě t a v ý, spr. obětovný 40
o b e z ř e t n ý, spr. obezřelý 40
obhlednúť, obhlédnúť, mor. = uhranout 66 pozn.
obchodovati s k l e m, spr. se sklem 39
o b k l a d n á h a ť, za něm. Bekleidungsfaschine, spr. obkládací fošna, lať 209
oblínati 101
obmešený 7
o b n o s; nemá sebe menšího o b n o s u peněz, spr. sebe méně peněz 41
obnovatedlnicě, stč., za lat. novacula = břitva 141
o b r a t n á chyba, za něm. Schwenkungsfehler 211
o b r u č e n í vzdušné, za něm. Luftbereifung 210
obstáti, obstojím 140
o b t ě ž k a n ý šperky, spr. obtížený 41
obvykle; klidně jako o b v y k l e, spr. obyčejně 111
obzor 63
o c e n a, nespr. m. ocenění (ze srbochorv.) 36 a pozn. (v. -ní)
oddenek 31 pozn.
o d e b í r a t i s e do domu, spr. ubírati se 41
o d e d n e š k a, spr. ode dneška 115
odehnání, voj. termín 209
odemšiti 3 (v. namšiti)
odit, v hant. 16
odíti, příč. oděný, odělý, oditý 6
o d l e h n o u t i, asi chyba tisku m. odhlédnouti (něm. abkommen) 209
o d l í š t i s e, za něm. abspalten ve voj. term. 209
o d l o m i t i palbu, překlad něm Feuer abbrechen 210
odmotati, v hant. 16
o d m y t, za něm. Abweiser 211
odmytek (v hrnčířství) 130 pozn.
o d p o m o c i nedostatku, spr. zbaviti 40

odporné dělo, za něm. Sturmabwehrgeschütz 210
odporný bod, za něm. Widerstandspunkt 211
odprejsknout; odprejskni, emaile! 126
odpřisahat, spr. odpřisahat 17
odpustiti od nepřítele, za něm. loslösen vom Feinde 210
odřízený (u Zlob.) = Abgeordneter 195
odsaditi masku, něm. absetzen, spr. odložiti 209
odsouditi k smrti n. na smrt, obé spr. 45
odstavec zákopní 209 (v. zákopní)
odstraniti daň, úmrtnost, spr. zrušiti daň, zmírniti úmrtnost; odstraniti = tajně ukliditi 40
odštěpiti, voj. termín 209
odzvonit, v hant. 16
ohled na někoho (teprve novočes.) 175
Ohře, něm. Eger, jm. řeky, kelt. původu 183
Ohřebec, nové jm. míst. označující Landškrounsko podle něm. Schönhengst 32 n. (v. Hřebeč)
okřídlenec 140
olípaný, sloven. = otrhaný, oškubaný, k podst. jm. lípa 103
olověný pták (v přirov.) 121
olůvko (ku psaní) 4
omešelý (poutníček) 27
omešený 7
omeziti se; její malý dvůr se omezil na několik přátel, spr. z jejího dvora zbylo jen několik přátel 110
omrza 120
omša, sloven. = mše, z výr. ‚vo mšu' 7 pozn.
Omšenie, sloven. jm. míst. z výr. ‚vo mšení' 7 pozn.
omšený; buď ze slov. omšiti (v. toto) nebo z pol. omszony = mechem obrostlý 3, 7
on; měli ho (kroj), spr. jej; jich pentle, spr. jejich 231; nasadil ho (skřipec), spr. jej; a j. 17
opal svazů, za něm. Sehnenentzündung, spr. zánět šlach 210
opelichati 101
opět = po druhé; jiný bůh jest ochráncem řádu a opět jiný, spr. zase 41
opít koho rohlíkem 122
oplchati = oplešivěti 101
opomenouti, spr. opominouti; opomněl, spr. opominul 148
opomíjeti, trvalý tvar k opominouti 148
opravdově mravně žíti, spr. opravdu, vpravdě 41
opření; ojové opření, překlad něm. Deichselstütze 210
oprchati 101
opršalý = opadalý; opršalé tváře, nespr. 231
opršeti 101
opuchnouti 8
Orava, jm. řeky 184
Oreb, jm. míst. 173
orthoepie; některé zásady české orthoepie 192
Osletín, jm. míst. 185
oslov, zbyt. m. oslovení 35 (v. -ní)
osm 30 (v. m slabikové)
osobní jména; o nejstarších čes. osobních jménech 169 n.*
Ostrava, jm. míst. 187
ostrov, v hant. 16
ošobolený (u Bart.) 99 pozn.
ošolíchati, dial. 99
ošopl'stať (u Bart.) 99 pozn.
ošoust, ošusta, dial. 99 pozn.
oštěr (vorař. term.) 117
ošúchaný, sloven. = odřený 99 pozn.
ošúchať, sloven. = otřiti 99 pozn.
ošumelosť, ošumelý, sloven. = zbavený listí 100 (v. ošuměti)
ošumělý, příd. jm. k slov. ošuměti 97 (v. toto)
ošuměti; k slov. šuměti; zná Rosa a Vusín ve význ. dnešním ‚abgerissen, lumpig werden'; pův. význam je opadati (o listí se stromu), jak ukazují sloven. a snad i mor. doklady ošumelosť, ošumelý = zbavený listí; spisovně dnes žije jen příd. jm. ošumělý s význ. přeneseným (o. kabát, o. vtip a pod.) 97 n.*
ošumiti (u Dobrov.) = otrhati (u mělé?) 101
ošumovati = sbírati pěnu, z něm. abschäumen 102
ošumovati se, něm. schäbig umherkleppern 102

ošuntělý, k podst. jm. šunt, z něm. Schund 99 pozn.
ošupánek, dial., k slov. ošoupati 99 pozn.
ošurganý, mor. 99 pozn.
ošusta 99 pozn. (v. ošoust)
ošutraný (u Bart.) 99 pozn.
-ota, příp. podst. jmen jako sirota, holota 187
otázka; o t á z k a ošacení nehraje v Indii tak značné role, spr. ošacení nedělá takových obtíží 41
outratě, v hant. 16
Ovčáře, jm. míst. 191 (v. místní jm.)
Ovčáry, jm. míst. 191
ozdravěti a ozdraviti 101
ozora, sloven. = ošklivý n. ohromný člověk 66 pozn.
ozříti 66 pozn.
ozrut, sloven. 66. (v. ozora)

P

pád 71
pád předložkový v. předložkový pád
p á d n í let, za něm. Sturzflug 210
padnouti 123 (v. slovní hříčky)
palisandr (hříčka slovní) 125
panímáma 213
panošin, stč. 172
pantáta 213
papír; uleť, papíre! 126
papuče, krav. něm. 188
pařeni a páření 22
pařeniště (i v přenes. významu: p. neřestí), spr. 22
p a ř i š t ě, spr. pařeniště 22
parník, lid. párník 22
p a ř n í k, spr. pařeniště 22
párovky (nádobí) 130
p a s e č e n í, za něm. Abtrieb 209
Paseky, jm. míst. 186
p á s k o v é železo, za něm. Bandeisen, spr. popruhové železo, popružník 209
past; souvisí s podst. jm. pád 71
pastva (v přirov.) 121
pašer, pašerák, z něm. Pascher a to z franc. nebo vlaš. 216
pašovati, z něm. paschen; čes. slova není, bývalo dříve v tom významu: projeti, proježdčti, provézti, prohnati mýto, clo, projeti statek 216
paštífke v. poštífke
Pátek, jm. míst. 235
p a t ř i č n ě označený, spr. náležitě 232
p a t ř i č n ý, spr. náležitý 40
pavunk, pivunk, krav. něm. = pivoňka 188
pazdeř, pazdeří, pazdero 32 pozn.
pečke, krav. něm. 188
penál, z něm. Pennal = lat. pennale 69
pepík, v hant. 16
peřej 118
perfektum nespr. m. futura: poddaným má býti dáno právo útočiště, jestliže s e n e p r o h ř e š i l i, spr. neprohřeší 40
perna = penál 69
perna, perně (na obilí) 68
pernář = 1. pernikář, k příd. jm. perný = peprný; 2. pouzdro na pera, penál, pernát 67 n.*
pernát = penál 69
pernial, pernyál = penál 69
pernice (Kott) = penál 69
perník, k příd. jm perný; jiné je perník = penál 69
perný = peprný, silně kořeněný 68 n.
pérovník = penál 69
peruť; p e r u t ě, spr. peruti 231
pes (v přirov.) 121
pěst; n a s v o u p ě s t obchodovati, spr. na vlastní vrub 40
pětka 122 (v. vekslovat)
piatka, sloven. v metaf. 122
pic; tě pic, Lobkovic! 127
picln, krav. něm. 188
pintoch, pintouch (v hrnčířství) 130
pírko (v hrnčířství) 130
p i s e c na dálku, překlad něm. Fernschreiber 210
píske, krav. něm. = pysk 187
pivunk v. pavunk
plajštyft, lid.
plákať, sloven. 123
p l a m; v p l a m u se chvěje o h e ň 231
platiti; to p l a t í také vám, spr. to se týká vás 232
plátno (v slov. hříčce) 125
plauc, krav. něm. = pličky 188

plavajz, lid., z něm. Bleiweiß 4 pozn.
plavajzník 4 pozn.
plec, krav. něm. = zadek 187
plece; dělníci mají srdce v plecích 231
pleva; má v hlavě plevy 63
plot = pův. pletení 65
plst 140
pluch, krav. něm. = špinavý člověk 187
po-, předpona sloves jako použití a j. 23
počíti; počal klidně usínati, spr. 70
Podbaba, jm. míst. 2 pozn. (v. předložkový pád)
podíl na čem míti, spr. podíl v čem 45
podklad = substrát; budovati na podkladě programu, spr. na základě 41
podkruží (u hrnčíř. kruhu) 130
Podmokly, míst. jm. 215
podpoření (z úřed. češtiny) 22 n
podpořiti koho, spr. poskytnouti komu podpory 22 n., 112
podruh 152
podstatné jméno slovesné: není ke koupení, spr. 174; často nechuť k němu je zbytečná, na př. vliv na zvolenou osobu, spr. zvolení osoby 39, 34 n.*; podst. jm. slovesné snese sice přímé spojení s přísl. určením místa, ale přísl. určení času se k nim zpravidla přímo nepřipojuje, 216
podstav, překlad něm. Bettung 209
podsťena, sloven. 2 pozn. (v. předložkový pád)
podstenie, sloven. 2 pozn.
podvočák, han. 16
Podvrhy, míst. jm. množ. č. 215
pohanka, pohanský 234
pohlavní řemen, za něm. Kopfriemen; pohlavní terč, něm. Kopfscheibe 211
pohled (význ. abstr. i konkr.) 65
pohostiný, z výrazu po hostinu = jako host; pův. význ. ‚v cizině pobývající', pak matením s příd. jm. hostiný, ‚hosti rád vidoucí'; k podstat. jm. host s přip. -in. Nespr. pohostinný 166 n.
Pohoř, jm. míst. 186
Pohořelky, jm. míst. 187
pohotování, za něm. Bereitstellung 211
pokrvadlo a koprvadlo, později pokryvadlo (nádoba) 130, 131 pozn.
póla (v RK.) 161
polární výrazy = protikladného významu, na př. těžké stříbro dělá lehkou mysl; a j. Vulgární: dej mi svatej rámus, to jsem mu to vytmavil a p. 125
Policar, příjm. = vl. Poličský 143 (v. -ar)
Polom, jm. míst. 186
pomáč, krav. něm. = pomahač 188
pomaličky, dial. 16
pomalý, z výrazu po malu = po malých kusech 166
pomněti, pomnieti, stč. 146
pomšený, snad z pol. 7
Pondelok, míst. jm. sloven. 236
ponětí: nemáš o tom ponětí; ponětí boha, spr. pojetí 41
popábe, krav. něm. = val. pobaba (dožínky) 187
popol, sloven. 122 (v. vyhasiť)
Poruby, jm. míst. 186
poržátke, krav. něm. 188
posléze, nespr. m. konečně 17
poslouchati čemu, spr. co 167; dcerky neposlouchaly vychovatelku, nýbrž ona je, spr. vychovatelky, jich 114
postáti, postojím 140
postaviti směnku (u Thama) 195
postaviti se na soudě, na roce, práv. termín 153 (v. staviti se)
postrádati, spr. 174
postup směnek, práv. termín 202 (v. postupovati)
postupný pokrok (tautologie) 231
postupovati směnku, práv. termín (v. vystaviti) 202
poštífke, paštífke, krav. něm. = odpadky vlny 188
potěpávat, dial. 16
potěšlivý, spr. potěšitelný; u Čelakovského je to rusismus 40 a pozn.
použíti, používati; slovo nové z jednod. užíti, užívati, asi podle něm. benützen; má jen význam ‚vzíti, zvoliti co k nějakému účelu' 23 (v. užíti)

považovati 174
povedený (v pořek.) 126
póvidl, krav. něm. 188
povláč, krav. něm. 188
povstati, povstanu 140
pozírati k nádraží 232
pozor 63
poživa, za něm. Verbrauch 211
Pradlák, příjm. = pův. muž pradleny 119
prádlo 27
přádlo 27
Praga, jm. míst. 185 pozn.
práh; opustiti prahy Hradčan 232
prach (v kletbě: prach na silnici!) 126
pramen (vorařský termín) = spojení 24 vorů 117
prasa, sloven. (v přirov.) 122
praskavice, v hant. 16
přáti si; co si ode mne přejete? spr. čeho 114
pravidelně = v pravidelných přestávkách; nespr. ve významu obyčejně, zpravidla 41
Prčice, jm. míst. (v slov. hříčce) 125
pré (myši mají pré), z lat. předl. prae podle něm. das Prähaben = být ve výhodném postavení 232 (sr. řahosť)
předlouhý 232
předložkový pád je základem složenin: Podbaba z výr. zpod Baby, náves z výr. na vsi, sloven. podstena z výr. pod stenu, Vemšadla z výr. ve mšadlech a dále návsí, náměstí, podstenie, slov. a j. 2 pozn.
předrozkaz, za něm. Vorbefehl 209
předvésti; policie předvedla demonstranty, spr. 70
přehláska a-ová v stč. (mšěnie, ale mšadlo) 28; u sloves zvukomalebných bývají nedůslednosti v přehlásce: číhati-čouhati, klid-kloudný, cíditi-coudný, necuda 97 pozn.
přehled (= schopnost snadné orientace), teprve novočes. 175
přehoditi plášť (t. j. přes rameno); přehoditi sukni, spr. hoditi ji na sebe 112
přechodník nespr.: křesťanství se počíná v Japonsku vzmáhat, jsouc dotud jen trpěno, spr. kdežto dosud bylo jen trpěno 40; mám umříti vaším chladem, nebo raději vaší rukou, dosáhnuv, po čem toužím? spr. dosáhna (= až dosáhnu); běžela o tom zpravit hraběte a svého manžela, poprosivši jich, aby.., spr. a poprosila jich; a j. 115
překvapený = kdo byl překvapen; překvapený úsměv, spr. úsměv překvapení 112
přelstíti, příč. přelstěn 5
Přemysl, os. jm. 170
prenhaus (= hrnčířská dílna) 129
přepad, zbyt. m. přepadení 36
přesmykování, na př.: mlha z mhla, ihned z inhed, stč. ktvu z kvtu 29 n.
přespříští (nedoloženo) 72
převedoucí stroj, za něm. Umschulmaschine 211
převézti, přívoz 7
převod vlastnictví směnky, práv. termín 202
při volbách; jiný odstín je o volbách 70
Příba, příjm. ze žen. jm. Příba (= Přibyslava) 120
Přibinec, příjm. z os. jm. Příba 120
přiblížiti se; muž, který se mi přiblíží, spr. ke mně 114
přibyt, za něm. Zugang 211
příčestí trpné sloves 4. tř. (ctěn, mstěn, křtěn a j.) 5 pozn.
přídavné jméno v doplňku mívá tvar neurčitý, proto nespr.: je hodná zbožňování, spr. hodna; jsem šťastný, že.., spr. šťasten; R. tím byla rozzuřená, spr. rozzuřena; je tak výstředně oblečená, spr. oblečena; a j. 113; jde-li však o vlastnost trvalou, bývá tvar určitý, proto nespr.: měly otce, který byl velmi laskavý a velmi zaměstnán, spr. zaměstnaný 113; (košile jsou) prosty; (Hradčany hleděly) tichy, mlčelivy; a j. 231
příchod, přijíti 6
přikládati; nepřikládati víry, ale: nepřikládal jsem váhy té věci, spr. nekladl jsem na to váhu 111
příliš krásná, než aby, spr. příliš krásná, aby.. 111
příměnek, příměník, příměnkář, lid. z Mělnicka, spis. doklady příměnka,

příminek, přiminka; navrhuje se jako náhrada za cizí deputát, deputátník 149 n.*
přímění (Kott) 151
přiměňovati, přimieniti, stč. 151
případ; muži, p o p ř í p a d ě ženy 232
připadati; to mi připadá známé, ale nespr.: p ř i p a d a l o by mi, že jsem nežila, spr. zdálo by se mi, bylo by mi, jako bych 112
připomenouti, příč. v ob. jaz. připomněl i připomenul 146 n.
p ř i p o m n ě t i (Jg. podle pol.), spr. připomenouti 148
připoutati se 113 (v. vid)
přípustka 23
přirovnání; o přirovnáních v lidové řeči (na př. práce ti přibývá jako krajíc v hrsti a j.) 121 n.*
přisaditi podpis (u Zlob.) = něm. beisetzen 195
příslovečné určení nespr. m. doplňku: dáma vypadala p o d ě š e n ě, spr. poděšená; a. j. 113
přísloví; bývají žertovně obměňována, na př.: kolik hlav, tolik klobouků, šaty dělají člověka, hadry vší, a j. 125 n.
p ř í s t a v, zbyt. m. přistavování (vagonů) 36 (v. -ní)
přísudek; shoda přísudku s podměty v. shoda
příští = l. podst. jm. z předpony při, kořene š'd- (k šel, šed), přípony -to a konc. -je. S významem ‚příchod' drží se jako biblický archaismus dodnes. 2. příd. jméno z téhož kořene, přípony a předpony. ale s konc. -jo, s významem ‚přicházející, budoucí'; značí momenty časově nejblíže příští, ale přece nějakou přestávkou od předchozího oddělené 71 n.
přívoz, převézti 6
přízvuková shoda v českých rýmech 103 n.*
pro; nádoby p r o uschování potravin, spr. na, k 40
pročež; R. zaslechla Stoupancoura, p r o č e ž zkrátila hovor, spr. a proto 112
p r o d ě l a t i vývoj, spr. projíti vývojem 41; p. revoluci, spr. prožíti 17
prohnati clo, stč. 216 (v. pašovati)
projeti statek (stč.) 216
proježdĕti clo, stč. 216
projíti; d a l j s i p r o j í t i času, spr. propásl, promeškal jsi jej 40
Proseky, jm. míst. 186
proso (v slov. hříčce) 124
prostý; (košile jsou) p r o s t y, spr. prosté 231
p r o s v i t á v a t i, spr. prosvítávati 115
proti; zlost p r o t i někomu, nespr. 112 (v. zlost); proti v. i naproti 46
protínati, odb. termín v geometrii 47
p r o t i p s o v o d, za něm. Meldehundgegenführer 210
p r o v a l, zbyt. m. provalení 35 (v. -ní)
provézti clo (v. pašovati) 216
provina (u Wintra) m. provinění 35 (v. -ní)
p r o z k u m, zbyt. m. prozkoumání 35 (v. -ní)
prubíř 144
Prudota, os. jm. k příd. jm. prudký 187
průsečík, odb. termín geom. 47
prut, v hant. 16
pryskýř 31 (v. -ýř)
psaní 65
Psáře, jm. míst. 191
psářský 191
Psáry, jm. míst. 191
psáti smlouvu, práv. termín 203; psáti koho, stč. = vyhlašovati za psance 204
Pšenička, příjm. 236
ptáčník 234
p u d ě n í, za něm. Erden 210
puch 8
puchnouti 8
puchýř 31 (v. -ýř)
pulic, v hant. 16
Pustěj, domnělé os. jm. z Pustimír 187
Pustějov, jm. míst. 187
puške, krav. něm. 188
pýcha; je významu pejorativního, abstraktního i konkretního (= věc, osoba, na níž se pýcha ukazuje); p ý c h a Detroitu, spr. chlouba 8 n. (v. chlouba)
pýchati 8

R

v slabičné v slovech vypůjčených z češ. do něm. (Turn, Türmitz a j.) 189
Rajsek v. Rys
rámus; dej mně svatej rámus! 125
řasa vytěrací, za něm. Wischfalte, spr. záhyb 211
raškele, krav. něm. = val. raška (čermák) 188
rejsek (zvíře), podle Pravidel rýsek, zdrobnělina k rys; z toho příjmení Rys, Rýsek, Rajsek, Rejsek; jiné je rejsek, rejska (o velkonočních vejcích), od slov. rejsovati, rýsovati z něm. reissen 235
Rejsek v. Rys
rejsovati v. rýsovati
rejtar, z něm. Reiter 143
řepa v. řípa
Řeporyje, jm. míst. pomn., z os. jm. Řěporyj n. Řěporyja 24
řeřavý 130 pozn.
Řeřicha, příjm. 236
řezanka; má v hlavě řezanku 63
Řík, jm. míst., pův. germ. 183
řípa a řepa, pův. řiepa (se zkracováním ve známých pádech) 24
rohlík; opít koho rohlíkem 122
Rokyta, příjm. 236
roubení kol železné dráhy, spr. plot, hradba 231
rovnou = bez okolků; duše překypuje rovnou ideály, spr. zrovna 231
rozemšliti se (Jg., Kott) v. mšíti
rozhled (= šířka vzdělání v jistém oboru), teprve novočes. 175
rozhodně; byl rozhodně největší, spr. jistě, najisto 40
rozkošný; rozkošná vlajka 232
rozplet, spr. rozpletení 87 (v. -ní)
rozpomenouti se, příč. rozpomenul se, zřídka rozpomněl se 146 n.
rozřezaný terén, za něm. zerschnittenes Gelände, spr. členitý 210
rozstírati (strojené), l. rozestírati 231
roztržek, za něm. Aufriss 209
rozvaš, v hant. 16
rozvykládat se (u Těsnohlídka) 17
rozžéci, rozežhu, stč., nč. nahrazeno slovesem rozžehnu, rozžehnouti 167
rozžehati, matením tvarů rozžíhati a rozžehovati 167
rozžehnouti, za stč. rozžéci 167
rozžehovati 167
Róžčná ulice, stč. = růžová 165
Rožmberk, jm. míst. 30 (v. m. slabikové)
Řubřina, míst. jm., od zubr 185
Rudava, jm. míst. 184
rukáv; je to život bez rukávů 126
runové nápisy 20
Rusava, jm. řeky 184
rusismy 40 pozn.
rybář, sloven. rybár 143 n.
Rybáře, jm. míst. 191 (v. místní jména)
rybník 234
rýmy české a přízvuková shoda 103 n.*
rys 122 (v. homonymie); rys, rýsek (zvíře), Rys, Rýsek v. rejsek
rýsovati, z něm. reissen 235 (v. rejsek)
ryzý 211

S

s, předl.; vyslovuje se před souhláskami neznělými jako s, před znělými jako z, před jedinečnými v pečlivé výslovnosti jako s (s rachotem, s matkou, s nadějí, s jásotem), ale v obec. výslovnosti jako z (z rachotem atd.). Výjimkou je jen: se mnou, s námi, s ní 85 n.* (v. z)
sádlo (v přírov.) 121
sak na ryby! (místo klení) 126
sám; důvěra v sama sebe, spr. v sebe; pro sebe sama, spr. pro sebe samého 112
samotný = kdo je o samotě; nespr.: chci jen jeho samotného, spr. jen jeho a nikoho jiného; hledal v šatech mého oděvu mne samotnou, spr. mne samu 112
sapouch v. capouch
Sázava, jm. řeky 184, 188
sbírat krabice (slov. hříčka) 124
sděliti (sdělovati, sdíleti) se s někým

oč (o dary, o radost), je rčení původní; sděliti, sdělovati co komu = oznamovati je nové (s vazbou podle oznamovati, říkati), ale lze je vysvětliti z výrazu: sdělovati se s někým o novinu, o zprávu a p. Záliba v tomto rčení je však jistě podle něm. mitteilen, a je proto lépe dávat přednost slovům jako oznamovati, říkati a p. Sdělovati něco s někým je křížení starého sdělovati se s kým oč a nového sdělovati co komu 95 n.
sdíleti s kým zármutek, spr. snášeti; sdíleti toto stanovisko, spr. býti téhož mínění 110, 39
se, zájm.; včera jste mne zachránil před sebou samou, spr. předc mnou 113; nespr. slovosled: z hostince, kde hosté osvěžovali se po parném dni, spr. kde se hosté; a j. 17
Sedlce, jm. míst., zdrobnělina od sedlo, dostává později tvar Sedlec, Selc n. Sedlice 214
Sedlnice, Sedlnička, jm. míst. 186
sedlo; dělat sedla (slov. hříčka) 124
sedm 30
sekera (sekera mlejnská!) 126
Selc v. Sedlce
selka, v hant. 16
seno 122 (v. kozí)
sepsati smlouvu a p., práv. termín 203; sepsati směnku, návrh termínu za nečeské vystaviti směnku 204 (v. vystaviti)
sestoupací štola, za něm. Abstiegstollen 211
shledávati nějakého bezpráví, spr. nějaké b. 39
shoda přísudku s několika podměty střed. rodu se v spis. jaz. nevyvinula, na př.: Srbsko a Řecko zvítězily (nikoli zvítězila); je to podle obec. jazyka, jenž má v množ. č. stejnou koncovku pro všecky rody Podobně: jsme celí nesví (podle lid. mluvy) m. nesvoji 132 n.
shonlivý (u Těsnohlídka) 17
schopnouti se, za něm. sich bemächtigen 209
schopný; vzduch je schopen i opíti, spr. je s to, může, dovede 232
Schwerin, míst. jm. v Německu = zvěrin' 185
silnice; vozová silnice, spr. dráha 231
skácený (v pořek.) 126
Skalice, jm. míst. 214
skalovrt, za něm. Steinbohrer 210
skloniti; (Američané neskloní) vlajky, spr. vlajku 231
skora, v hant. 16
Skorota, os. jm. k podst. jm. skorý = rychlý 187
Skorotín, jm. míst. 187
skorpy, l. škorpy, v hant. 15
Skrbeň, míst. jm. k os. Skrben (sr. Skrbimír) 187
skrblý, za něm. zäh 211
skřečení, dial. 16
skrz, předl.; skrz mluviti, za něm. durchsprechen 211; skrze, skrzevá, ve val. a laš. s genit. 46
-ský, příp. příd. jmen jako kravarský, psárský, štítarský 191
sladkavý, l. sladkový, v hant. 15
sláma; mlátiti slámu (přen.) 63
slonový 167
sloveso; o l. os. jedn. čísla na -m 43 n.* (v. -m)
slovní hříčky v čes. mluvě lidové, na př.: kdo se v noci toulá, často buchty dostává; dostávat mazání; mít floky; namlít někomu; dostávat na kůži; a p. 121 n.*
slovník jazyka českého 42 n., 189
slovo 161; zdrobnělina slovce 214
slovosled nesprávný: na navzájem se potírající sekty, spr. na sekty navzájem se pot.; s krví potřísněnýma rukama, spr. s rukama 40; v dětí kruhu; národa svého svobodu; pokroku heslo; vysoké pylony hrdě vchod hlídaly; kráčeli . . . podle radnice, smutné Staroměstské; a j. 233
složená slova jako stoklas, stověk a j. 236
složiti smlouvu a p., práv. termín 203
sluka (vorař. termín) 117
slunečkář (o veřejném posluhovi) 96
slyšeti; denně to slyšel, spr. slýchal 113 (v. vid)

směšný; (jsou) směšny, spr. směšné 231
smetana 32
smetí 32 pozn.
Smrk, jm. míst. 186
smutek; ty můj smutku a zármutku! 126
smutný; byla jsem tím smutna, spr. proto, nad tím 114
snídaně (lid. někde snídaň) a snídání 32 (v. -anie)
Sobota, Sobotice, Sobotka, Sobotište, sloven., jm. míst. 235 n.
sochař 143
Sokolnice, jm. míst. z obyv. jm. Sokolníci 215
soplo; prskavé soplo, za něm. Spritzdüse 210
spáleniště 22
spasení 123
spodník, v hant. 15
spokojiti se s tím, spr. tím 114
spolehnouti se, germ., spr. spolehnouti 111
spoustný, za něm. massenartig 211
stání 153
stanný (právo) 153 (v. státi)
stařec 31 pozn.
starozákonný, dnes strojený archaismus, spr. starozákonní (prorok, kniha, příběh) 168 (v. -ný)
státi ku právu, k soudu, k rokům a p., stč. práv. termín; k tomu podst. jm. stanný (právo) 153
stavba (význ. abstr. i konkr.) 65
stavěti; prostředky se staví proti rozumu, spr. stavějí 112
stavěti se, nedok. tvar k dok. slov. staviti se (v. toto), práv. termín: stavěti se ku právu 153
staviti se; faktitivum k státi = přestati se pohybovati; ve složeninách: dostaviti se, postaviti se a p. 152 n.
stehové velitelství, stehová záloha, za něm. Nahtkommando, Nahtreserve 210
Stodola, příjm. 234
stojánek; dělat stojánky (slov. hříčka) 124
stoklas, častěji stoklasa a zdrobn. stoklásk a (travina), slovo složené; z něho příjm. Stoklasa a Stoklas 236
stověk 236
strčiti; zpátky strčiti přísahu (u Zlob.) = něm. zurückschieben 195
střežiti, spr. 174
Střídka, zdrobn. ze Středa, sloven. Streda, jm. míst. 235 n.
stříhati komu na kabát, metaf. 122
střížné dříví, za něm. Schürholz 211
strop (v přírov.) 121
strumen 118
struna (v hrnčířství) 130
stud 46
studenej, v hant. 16
Studenka, jm. míst. 186
studený 46 (v. styděti se); Studený (v pořek.) 125
stupňovaný, za něm. gestaffelt 210
stvořiti; císař chtěl jím (založením řádu) stvořiti stmelující prvek, spr. vytvořiti 41
styděti se; souvisí etym. se stydnouti, stud, studený 46
stydnouti 46 (v. styděti se)
Sudety, jm. míst., kelt. původu 183
Suchdol, jm. míst. z pův. Suchodol 186
suchý, v hant. 16
superlativ; nespr. od příd. jmen, jež jsou již sama sebou významu superlativního: nejvrcholnější 96
Sušice, jm. míst. 214
světlonošě, stč. 24
svíčka (v pořek.) 124
sviečkár, sloven. 144
Svinaře, jm. míst. 191 (v. místní jm.)
Svitava, jm. míst. 184
svižnost, spr. švižnost 17
svůj; nespr. tvary: svojí práce, spr. své; svojich srdcí, spr. svých 231

Š

š vzniká z ch před měkkým jeřem (Češka) 234
šejdla, šejdle, šejdlo (v hrnčířství) 129
šejgizel, v hant. 15
šest; holých šest stěn, spr. holé čtyři stěny 208
Ševců, příjm., žen. Ševcová 215
šíchy, v hant. 16

šiměti, stč. vedle šuměti 97 pozn.
š í n železniční, spr. kolej 211
šipke v. čipke 188
širůček (nádoba) 130 a 131 pozn.
širý; š i r é pantalony (Hanáků), spr. široké gatě 232
škůdele, krav. něm. 187
š k á d r a; pumová š k á d r a, za něm. Bombengeschwader 211
škódln, krav. něm. = šáliti 187
škrábalka, v hant. 16
škrutka, v hant. 16
šligr, šlikr (v hrnčířství) 130
šluch, krav. něm. = šluha, nepořádná žena 187
šmáň, šmáňa, šmanina, sloven., přesmyknutím ze mš- k podst. jm. mech 32
šmant, šmanta, sloven., z něm. Schmant a to asi ze slovan. smetana 32
šmíce, chod. = komár, přesmyknutím ze ‚mšice' 29
Šnejdar, Šnejdárek, příjm. z něm. Schneider 143 (v. -ar)
šouř, v hant. 16
Španělka, jm. nár.; španělka (hůl, chřipka), španělský 234
špejchar, z něm. Speicher 143 (v. -ar)
špince, krav. něm. = popichovat 187
šrek (vorař. termín) 117
š ť a s t n ý úspěch, tautologie, spr. úspěch, šťastný výsledek 112
Štětí, jm. míst. 8 pozn.
Štítaře, jm. míst. 191 (v. místní jm.)
štítarský 191 (v. -ský)
Štítary, jm. míst. 191
štítonošě, stč. 24
Štvrtok, míst. jm. sloven. 236
šufty, v hant. 16
Šumava, jm. míst. 184
šuměti, stč. též šiměti 97 pozn.
šunt, z něm. Schund 99 pozn. (v. o-šuntělý)
šustivý, v hant. 16
švec 31
švechtička, l. švihlička, v hant. 15
švejtorky, v hant. 16
švihlík, v hant. 15

T

Tábor, jm. míst. 173
táta, tatík 213
tažený (v pořek.) 126
těhel (vorař. termín) 126
Tejnar, příjm. = Tejnský 143 (v. -ar)
-tel, příp. jmen podst. 193
Telecí, jm. míst. 187
Temnice, jm. míst. 186
ten; ten který: čas od času se objeví standarty t é k t e r é župy, spr. té neb oné 233; ten nespr.: dávno skrývá t u nejdivočejší vášeň k vám, spr skrývá nejdivočejší vášeň 110; ten bývá nespr. vynecháváno: účastníci byli názoru, spr. toho názoru 39; (o sletu dětem pršelo), než vám nevadilo, spr. to nevadilo; a j. 231
Teplý (v pořek.) 125
tesár, sloven. 144
těsně; běžel t ě s n ě za mnou, spr. běžel mi v patách 111
Tetín, jm. míst. 172
Tetka, stč. jm. os. 170
tichý; (Hradčany hleděly) t i c h y, spr. tiché 231
Tis, jm. míst. 186
tíseň; snaha sokolská nepodlehne dobové t í s n i (nepřirozené) 232
tolar, z něm. 143 (v. -ar)
tolik (zbyt. m. tak) 232
tolika (zbyt. m. tolik) 232
Tomáš, os. jm. (v slov. hříčce) 125
Tonda (v pořek.) 126
topiti 122 (v. homonymie)
Toufar, příjm., z něm. Taufer 143 (v. -ar)
m i n u l o; touha m i n u l a 232
továrna 76
t o ž; t o ž se ožeňte, spr. tak, tedy 112, 233
tragáč, krav. něm. 188
třepení 28
trest, stč. 2. p. trsti = tři, sloven. trsť 215
Třešť, jm. míst. 124
třída 213
Trnava, jm. řeky 184
trojekút, stč. = trojúhelník 236
troubení, v hant. 16
třtina, sloven. trstina 215
truhlář 143

tuha 4 pozn.
tužka 4
tvarosloví; o zbytečném zdůrazňování tvarosloví na středních školách proti skladbě, frasecologii a slovníku 55 n.*
Tyča, Týča, jm. řeky 185
týden; několik t ý d n ů. spr. neděl 112

U

ubírati se, dok. k němu je odebrati se 41
ú c t y p l n ý, spr. uctivý 111
účast n a s p r á v ě, spr. v správě, při správě 40
učba 34 (v. -ba); nespr. u č t b a 35
učiniti list a p., stč. práv. termín 203
udělati list a p., stč. práv. termín 203
uhliar, sloven. 144
ujíti svému osudu, arch. je ujíti svého osudu 70
uletěti 126 (v. papír)
ulice; Jungmannova ulice, nespr. jen J u n g m a n n o v a; ulice Národní Obrany, nespr. jen N á r o d n í O b r a n y 143
umdlíti, příč. umdlen 5
uměti; 3. mn. u m í, spr. umějí 231
umšiť, val. (v. namšiti)
uondaný (v RK.) 141
upomenouti, příč. jen upomenul 146 n.
u p ř a d e n ý, spr. upředený 231
úrodný 24
úsečka, odb. termín 47
úsek, odbor. název podle mezinárodního názvosloví (segment) a nikoli germ. (Abschnitt); též přen. úsek trati, úsek řeči 47
usmívání; dodal v u s m í v á n í, spr. usmívaje se 232
ustati; zápas u s t a l, spr. přestal 112
u š e t ř i t i koho před poklesky, spr. uchrániti 112
ušlechtilý 24
ušlechťovati, spr. 24
Účerý, jm. míst. 235
utopit mlynáře (rčení) 122
uvíkat, dial. 16
ú z k o p r s ý islám, spr. malicherný, omezený islam 40
u z t r n o u t i, spr. ustrnouti 17
užíti, užívati = 1. míti užitek, požitek; 2. vzíti, zvoliti k nějakému účelu 29

V

vajdlink (nádoba), z něm. 130 a 131 pozn.
válec; dělati válce (slov. hříčka) 124
vápeník, han. 16
Váša, Vašek, domácký tvar os. jm. 213
včelár, sloven. 144
v č l á n k o v a t i, spr. včleniti 40
vekslovat pětku, argot 122
velikán; na obzoru se rýsují h o r s k é v e l i k á n y, spr. horští velikáni 208
Vemšadla, jm. pomíst. 2 pozn. (v. předložkový pád)
Verunáč, příjm. z žen. jm. 120
veš, stč. = mšice 33; v přirov. 121
veští, stč. = vchod 71
vévodin, stč. 172
vězení, žalář, práv. termíny 200
vid slovesný; nespr.: dbal toho, aby vdovy nebyly nuceny dáti se u p á l i t, spr. upalovat; a j. 40, 41; ten člověk to denně s l y š e l, spr. slýchal; chci vás často v i d ě t, spr. vídat; je tedy nemoudré p ř i p o u t a t i s e tímto poutem, spr. připoutávati se 113
viděti; l. jedn. pův. vizu, v mor. nář. tak dosud 44; 113
Viktorin; jm. os. 207
Vinary, jm. míst. 191
vinout se; kam se vineš, amoletko? 126
vláda 71
vlas (v přirov.) 121
vlast, k podst. jm. vláda 71
vlastní jména cizí v. cizí vlastní jména
Vlčetín, míst. jm. 185
vlezný, v hant. 16
Vltava, jm. řeky 184
vnitřní; v n e j v n i t ř n ě j š í m svém srdci je přesvědčen, spr. v samém nitru, v hloubi srdce 41
voda 122 (v. křtíti)

vodní 168
vor 117
vošoplsta (u Bart.) 99 pozn.
Vráž, Vražice, Vrážná, Vrážný, míst. jm., k slov. vražiti = čarovati 186
Vražno, jm. míst. 186 (v. Vráž)
Vrbice, jm. míst. 186
vrcholný; nejvrcholnější (v. superlativ) 96
vrkající, v hant. 16
vrť (vorařský termín) 117
vsunovací páka, za něm. Schalthebel, spr. přepínací 211
Všebořice, míst. jm. mn.. z osob. jm. Všebor 215
všeci, spr. všichni 233
všimnouti se toho, spr. všimnouti si toho 114
vtipkař, spr. vtipkář 115
vůči; cit vůči vám, chování vůči mně, záští vůči ženám, spr. k vám, ke mně, k ženám 111, 41
vulgární řeč je typ řeči jako nářečí, užije-li jí spisovatel k charakterisování osob, musí být důsledný 164 n.
vybaviti 199
vydatel (na př. směnky), l. vydavatel 195 pozn.
vydati počet, svědectví, soud, zákon, list a j., práv. termíny staré; bylo by vhodnou náhradou za nečeské vystaviti směnku (v. toto) 194 n
vydavatel (na př. směnky) 195 pozn. (v. vydati)
vydávati směnku a p. 195 pozn.
výdlažba, zbyt. m. podst. jm. slov. 36 (v. -ní)
vyhasiti; sloven.: vyhasil ho nepáleným popolom (metaf.) 122
výhled, výhleda, výhledí, stč. 175 (v. vyhlídka)
vyhlédati, vyhlédnouti, vyhlédnutí 175
vyhlídka, výhled, pův. jen ve význ. abstraktním (podívání, zřídka vzhled, vzezření) a ve významu konkret. (to co je vidět). Něcs. dostává ‚vyhlídka' význam blízký slovu ‚naděje' (vyhlídka do budoucnosti), kdežto ‚výhled' zůstává blíže významu původnímu. Napodobení něm. Aussicht to není 174 n.*
vyhlížeti 175
Vyhnalov, jm. míst. 187
vyhostiti a vypověděti, práv. termíny 200
vyhotoviti listinu a p. (u Dobrov.), práv. termín podle něm. ausfertigen 196 pozn. a 203
vyhrávati 123
výchov, zbyt. m. vychování 35 (v. -ní)
vykřtaltěný 232
vyloučiti; je to vyloučeno, spr. není to možné 17
vymechovati 3
výměnek, výměník 150
výměnka, dial. 16
výměnkář 150
vyměňovati, k slov. vymieniti, vymíniti 150 n.
výměrek, pokus o překlad slova deputát 152
výminek, výminkář, podle slov. vymiňovati m. vyměňovati 151
vymíniti 150
výminka 174
vymiňovati, novější tvar za pův. vyměňovati (v. toto) 151
vymítič, za něm. Ausschalter 211
vymšit (Kott) 2 (v. namšiti)
vypověděti a vyhostiti, práv. termíny 200
vypuknouti v pláč, v smích a p., nespr. vypukla hněvem, spr. její hněv propukl 111
vyrobiť, sloven. 122 (v. koža)
výseč, odb. term. v geom. 47
výskyt, zbyt. m. vykytování 35
výslovnost v. orthoepie
výstavba anglického panství, spr. utvrzení, upevnění 40
výstavce (na př. směnky, pasu); navrhuje se podle pol. jako odbor. termín 193 (v. vystavení, vystaviti)
vystavení směnky ap., podle něm. Ausstellung, l. vydání směnky n. napsání, sepsání; za něm. Begebung des Wechsels bylo by lze říci buď vydání (když by se za Ausstellung užilo výrazu napsání, sepsání) anebo postupování, dávání v oběh 193 n.*
vystavitel (směnky, pasu a p.), na Slovensku 193
vystaviti směnku, úpis, kvitanci, pas, vysvědčení a p., podle něm.

Wechsel ausstellen (t. j. provést celou práci, aby směnka vznikla), l. snad směnku vydati n. napsati, sepsati; za něm. Wechsel begeben (= dáti od sebe) bylo by lze říci buď vydati (užije-li se za ausstellen čes. napsati) anebo postupovati, dávati v oběh 193 n.
vystavovatel (na př. směnky) 195 (v. vystaviti)
vystavovati pivo; vystavovati směnku v. vystaviti 195
vysvátkovaný (u Těsnohlídka) 17
výšin vlaku, zbyt. m. vyšinutí 36
výští. stč. = východ 71
vyštířiti (vorař. termín) 117
vytmavit co komu 125
vytyčiti si cíl, spr. vytknouti si 112
výuka 34 (v. -ní)
vyvětrač, za něm. Entlüfter 210
vyvolávati představu, spr. buditi, probouzeti 111
vývrat, vyvrátiti 6
vyvzdušník, za něm. Entlüfter 210
výzpyt 35 (v. -ní)
vzhled = vztah, stránka (teprve novočes.) 175
vzor; přišlo v nové době z pol., souvisí s koř. zer- (zříti, zoře, zrak, zrcadlo a j.) = věc, na niž se vzírá a dále ideál, model, příklad. Spojování s koř. or- (orati, vz-or) není pravděpodobné 63 n.*
vzora = velký člověk, asi chyba tisku m. ozora 66 (v. ozora)
vzorec 66
vzorek 66
vzorka, sloven. 66
vzorkář, vzorkárna, vzorkovna, vzorkový, vzorkovati, ke koř. zer- 66 (v. vzor)
vzorník 66
vzorný 66
vzpomenouti, příč. v obec. jaz. vzpomněl, řidčeji vzpomenul 146 n.
vzpomínka štěstí, spr. na štěstí 40
vždy; občas jsem vyšla z pokoje, protože se mi vždy zdálo, že.., spr. po každé 112

Y

-ýr, -ýř, příp. slov jako chmýr, chmýří, puchýř, měchýř, pryskýř 31

Z

z, předl.; vyslovuje se před znělými souhláskami jako z, před neznělými jako s, před jedinečnými jako z 85 n.* (v. s); z něj, spr. z něho 17; z štěstí, spr. ze štěstí 231
za-, předpona sloves jako zapomenouti, zajíti, zahoditi 146
zabíti 27 pozn.
zábor 36 (v. -ní)
zábrana, zbyt. m. zabránění 35 n. (v. -ní)
zabrániti; osud zabránil, aby došel jiného mínění, spr. aby nedošel 115
zadní palba, za něm. Rückenfeuer, spr. do týlu 210; zadní území, spr. zápolí (= něm. Hinterland) 210; nejzazší = co je nejvíc vzadu; nejzazší autonomie, spr. největší 41
záhyn (u Wintra), m. zahynutí 35
Zaječín, jm. míst. 185
zajíti, stč. = pojmouti nepřátelství 71
základ; na základě zákona, programu budovati (správně, kde jde o skutečný základ, třeba v abstraktním významu) 41
zákopní odstavec, za něm. Schützengrabenabsatz 209
zakusit stejné zatmění, spr. stejného 114
Zálezly, míst. jm. mn. 215
zamechovati 3
zamlbábe, krav. něm. = žemlovka 188
zamlouvati se; zamlouval se jeji představě, spr. shodoval se s jejími představou, zamlouval se jí, vyhovoval jí 111
zamšiti (Jungm., Kott) 3 (v. namšiti)

zamšiti se (střecha, ostrav.) 28
zanedba (u Wintra), m. zanedbávání 35 (v. -ní)
z á p l e t, spr. zapletení 37 (v -ní)
zapomanúti, stč 154 n.
zapomenouti, příč. zapomenul, častěji zapomněl (podle slov. stč. pomněti, pomnieti), zapomenutý, nespr. z a p o m n ě n, přech. zapomenuv 146 n.
zapomnění (Jungm.) 148
zapomněti, příč. zapomněl 147 n.
z a p o m n í t, spr. zapomenout 148
zápor nespr.: o b a lokajové n e b y l i doma, spr. ani jeden z obou, ani jeden ani druhý lokaj 115
záporový genitiv v. genitiv záporový
zapsati někomu něco, stč. práv. termín = písemně mu zajistiti 204
záře 63
zármutek 126 (v. smutek)
z á s n u b y si učiniti, spr. zasnoubiti se 112
z a s t á n c e, spr. obránce 40
zastaveníčko 154
Zástřizly, jm. míst. 215
zasumtět, dial. 16
záští, stč. = zánik 71
zavěsiti; chlapci kráčejí do sebe z a v ě š e n í, spr. vedouce se pod paží 232
zavěšená rozepře (u Zlob.) = anhängig 195
záviděti 45
zavzhlídati (u Těsnohlídka) 17
z á z e m í, za něm. Hinterland, spr. zápolí 210
zažehovati 167
zbohadarma, dial. 16
zbořeniště 22
zbrojíř 143
zbytí; není zbytí 21 (v. nezbytí)
zbýti; pův. sbýti = pobýti; jiné je zbýti, zbývati, pův. zbýti 21
zbývati 21 (v. zbýti)
zdání 28
zdělati list a p., stč. práv. termín 203
z d o s t a t e k, spr. s dostatek 115
z d r ž o v a t i s e kde = dlíti kde, germ. 45
Z e l e n ý trh, spr. Zelný 234
zelí, zdrob. zelíce 214
zelník (v pořek.) 124
zezadu; palba z e z a d u, za něm. Rückenfeuer, spr. do týlu 210
zezlatavělý (u Těsnohlídka) 16
z h a s n o u t i světlo, spr. zhasiti 112
zkosiți 118
zlatavý (u Těsnohlídka) 16
zlost p r o t i n ě k o m u, spr. na někoho 112
z m í n ě n ý pán, spr. řečený, jmenovaný 112
zmocniti se 209
znásobiti; ta víra sílu jich z n á s o b í, spr. zmnohonásobní, zmnoží 231
zor, nč. bás. = pohled 67; zor, mor. = role 64
zoraniště 22
zorať sekundu, sloven. 67
zoře 63
zpátky strčiti v. strčiti; držeti se zpátky v. držeti se
zpýchnouti 8
zrak 63
zrcadlo 63
zřetelně; přicházejí z ř e t e l n ě do říše jiné, spr. je zjevné, je zřetelně vidět, že .. 41
zříditi směnku, práv. termín 194; zříditi smlouvu 203
zříti 63
zřízení směnky a p. (nevhodný návrh termínu) 193
zrno; dobré, špatné zrno (v morál. smyslu) 63
Zrzávka; jm. míst. 186
z t r a t i t i na živosti, spr. pozbýti jí 232
Zubrnice, míst. jm. mn. z os. jm. Zubrník 215
zůr, zvůr, z Hořicka = zorání; staré slovo čes. a pol., které souvisí s podst. jm. vzor (v. toto); sloven. zôr 87 n.*
zúrodniti 24
zůstati, zůstanu 14
zušlechťovati, zušlechtiti, k příd. jm. ušlechtilý 24
z v ě t š e l ý (brána), spr. zvetšelý 17
zvláště, stč. vlášče, k podst. jm. vlast 71
zvonař 143
zvor (u Komenského) 64
zvorat (slang) = pokazit 67
zvůr v. zůr
zvykati n a k o h o, germ., spr. komu 111

Ž

žah (v hrnčířství) 129
žahati (v hrnčířství) 129
žahnouti (v hrnčířství) 129
žalář, vězení, práv. termíny 200
Žalov, Žaly, míst. jm. 186
žároviště 140
Želany, Želenice, Želenky, míst. jm. 186
ženidlo 27
žeřavý 130 pozn.
Žežice, správněji Žižice, míst. jm. mn. 215
žežulice 141
židovka, židovský 234
žiehati, stč. = nč. žíhati 167
Žilina, jm. míst. 186
žilna, za něm. Nerv, spr. nerv 210
žirnej, doudl. = žhavý 130 pozn.
Žitava, míst. jm. 184
živelný; živelná radost 232
živobytí; někdy v živobytí ožijí najednou smyšlené pohádky, spr. v životě 231
Žižice v. Žežice 215
žížniti (v hrnčířství), matením s žíznivý z pův. koř. ger-, žer-, sr. žeřavý 130 pozn.
žížnivé uhlí, železo, z pův. žížnivý od koř. ger-, žer- 130 pozn.
Žofka, příjm. ze žen. jm. 120

Neuber, Pour a spol.